

bilimname XXXVI, 2018/2, 213-259
Geliş Tarihi: 02.08.2018, Kabul Tarihi: 02.10.2018, Yayın Tarihi: 31.10.2018
doi: <http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.450269>

TÜRK DİN PSİKOLOJİSİNDE ÖNCÜ BİR İSİM:

Neda Armaner Üzerine Biyografik Bir Araştırma

Mustafa KOÇ^a

Öz

Din psikolojisi alanında bilimsel araştırma yapan ve akademik metin üreten alan aktörüne akademisyen ‘din psikoloğu’ denir. Bu makalede, Türkiye’de din psikolojisi alanında yapılan bilimsel çalışmalara önemli katkısı olan ilk akademisyen din psikoloğu Neda Armaner’in (a) akademik hayatı, (b) özel ilgi alanları, (c) akademik çalışmaları, (d) verdiği lisans ve lisansüstü dersleri, (e) yönettiği lisansüstü tezleri ve (f) Türk din psikolojisi çalışmaları üzerine kişisel düşüncelerine yer verilmiştir. Sonuç olarak makalede; ‘Armaner’in (i) toplamda 27 yıl Ankara Üniversitesi ve Ondokuz Mayıs Üniversitesi’nde akademisyenlik yaptığı, (ii) bilimsel çalışmalarının (a)-tez (n=3), (b)-kitap (n=8), (c)-makale (n=11), (d)-kitap bölümü (n=1), (e)-bildiri (n=5), (f)-editörlük (n=1) şeklindeki akademik ürün (n=29) çeşitliliğine sahip olduğu; (iii) çeşitli içeriklerde lisans ve lisansüstü dersler (n=6) verdiği; (iv) doktora düzeyinde (n=4) tezler yönettiği; (v) bilimsel çalışmalarına genel olarak bakıldığında ‘(a) din psikolojisi ve din pedagojisi ilişkisi, (b) psikopatolojide dinsel semptomlar, (c) din pedagojisinde metodoloji, (d) kişilik eğitimi, (e) dinsel iletişim, (f) kadın araştırmaları’ gibi özel ilgi alanları (n=6) olduğu; (vi)-Türkiye’nin ilk din psikoloğu olarak Armaner’in Türk din psikolojisi tarihindeki bağlamsal konumunun, ikinci nesil din psikologlarını yetiştiren Türk din psikolojisi kurucularının yer aldığı din psikolojisinin tanınması sürecini kapsayan ilk dönem [1949-1979] içerisinde değerlendirilebileceği; (vii)-röportaj sorularına (n=50) verdiği cevaplarda alana ilişkin önemli öznal analizler yaptığı” tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Din psikolojisi, Biyografik çalışma, Din psikoloğu, Neda Armaner, Bilim Tarihi.

THE LEADING NAME IN TURKISH PSYCHOLOGY OF RELIGION:

A Biographical Research on Neda Armaner

The field actor who conducts scientific research and produces academic texts in

^a Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, mustafakoc@balikesir.edu.tr

the field of psychology of religion is called academician 'psychologist of religion'. The purpose of this article is to provide the bio-bibliographic contribution to the history and literature of Turkish psychology of religion by doing a biographical study on Neda Armaner (Professor) who is working on the field of psychology of religion in Turkey as the first academic member. An academician, the first psychologist of religion, and important contributor to scientific studies on the psychology of religion in Turkey, Neda Armaner's (a) academic life, (b) special interests, (c) academic studies, (d) undergraduate and graduate courses, (e) supervised graduate theses and (f) personal thoughts on Turkish psychology of religion studies are given place in this article.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

Tarihsel olarak Batı'daki din psikolojisinin geçmişine bakıldığında, psikolojinin ilk gelişim dönemlerinde, henüz psikolojik düşünce yeniyen, teoriler ve araştırma metodolojisi bugünkü modern yapısına sahip değilken Amerikan psikologları Hall (1917), James (1902/2017) ve Starbuck (1899) gibi psikolojinin öncüleri, dindarlığın psikolojik görünümleri üzerine çalışmalar yapmışlardır. Gelecek yüzyılın psikologlarının yapması gereken ise daha önce bu alanlarda çalışma yapanları takip ederek onların başlattığı çizgide, insanlığın yararına dinsel inanç, davranış ve tecrübenin psikolojik temellerini açıklamaya devam etmektir (Emmons & Paloutzian, 2001).

Din psikolojisinin yukarıda isimleri verilen ilk öncülerinden sonra psikologların dinsel inanç ve davranış gibi konulara olan ilgisi azalmıştır. Bu süreç yaklaşık 1920'lerden 1960'lara kadar alana ilişkin araştırmaların yavaşlaması sebebiyle düşük profilli biçimde devam etmiştir. Bu durumun çeşitli nedenleri ortaya konmuştur. Fizik modeli sonrasında bilimsel bir psikolojinin oluşturulması, psikoloji konularının felsefeden ayrılması ve psikologların oldukça filozofik ve teolojik oldukları düşünülebilen "tabu" gibi konulardan uzak durmaları, bu nedenlerden bazılarıdır (Emmons & Paloutzian, 2001). Fakat bu süreçte, Freud (1950) ve Jung (1938) gibi modern psikoloji tarihine büyük etkileri olan psikologlar tarafından din konusunda "büyük teori" olarak isimlendirilebilecek eserler de yazılmıştır. Ancak bu eserlerin, din psikolojisine ampirik düzeyde veri sağlama açısından çok fazla katkısı olmamıştır. Başka bir ifadeyle bu eserler, dindarlığı da içine alacak şekilde bireyin doğasıyla ilgili her şeyi açıklamayı amaçlayan büyük eserlerdi. Bu çalışmalar, dindarlığın temelinde bulunan süreçlerle ilgili zengin bilgiler sunmakla birlikte o dönemde yeni yeni gelişmekte olan nicel

araştırmalara beklenen katkıyı sağlayamamışlardır.

Din psikolojisinin etkili bir şekilde olgunlaşması, bugün birçok faktörün birlikte oluşmasına bağlı olmuştur. Alanın yeniden canlanması, nesiller boyu sürecek etkiler yoluyla meydana gelmiştir. Bu konuya emek harcayan öncü araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar olduğu gibi sosyal ilişki konularıyla ilgilenen ve engin bir psikolojik bakış açısına sahip olan yeni psikologlar da ortaya çıkmıştır. 1960'lardaki ayaklanmalar, bu psikologlara şiddet, saldırganlık, ön yargı, cinsiyet ayrımcılığı gibi gerçek yaşam konularıyla ilgilenmeleri ve büyük problemleri çözmek için uzmanlık alanlarıyla ilgili psikolojik birikimlerini kullanmaları gerektiğini göstermiştir. Bu bağlamda en etkili sosyal güçlerden biri olarak görülen ve birey yaşamı devam ettiği sürece etkili bir sosyal güç olacak olan din olgusu da psikologların ilgilendiği konulardan biri olmuştur. Bu tür gelişmelerin ardından Allport & Ross ve arkadaşlarının (1954, 1967) önderliğinde yapılan çalışmalarda dindarlık ile ırksal önyargı arasında önemli psikolojik ilişkiler saptanmıştır (Emmons & Paloutzian, 2001). Adı geçen bu isimler, din psikolojisi alanında ilk çalışma yapan psikologlar olduğu için aynı zamanda alanın ilk din psikologları olarak da değerlendirilebilir.

Yukarıda da görüldüğü üzere her bilim dalı gibi din psikolojisinin de ortaya çıktığı bir coğrafya ile kurucu aktörleri ve aktörlerin yaptığı ilk çalışmalar sonucunda ortaya çıkan kurucu metinleri vardır. Din psikolojisinin tarihsel gelişimi içerisinde bilimsel araştırma yapan ve akademik metin üreten alan aktörüne 'din psikoloğu' denir. Din psikoloğu Ok'un (2006) yaklaşımına göre, din psikolojisi aktivite sistemi bağlamında bu alanda akademik aktiviteler gerçekleştiren bir özne vardır ve bu "din psikoloğu" olarak belirlenmiştir. Bu öznenin üzerinde çalıştığı bir nesne vardır ve bu da bireyin "dinsel" davranışlarıdır ya da anlam-yapma eylemidir. Bir alan öznesi olarak din psikoloğu, bu "nesne" üzerinde çeşitli bilimsel paradigmlar ve metodolojiler kullanarak bilimsel işlemler yapar. Bir işin din psikologları tarafından başarılı bir sonuca ulaştırılabilmesi için onların takip etmeleri gereken ortak bir metodoloji vardır. Bu arada din psikoloğu, bulgular oluşturmayı içeren bilimsel aktivitelerini genellikle tek başına yapmaz. Diğer yakın disiplinlerde çalışan meslektaşları da zaman zaman onun çalışmalarına katkılarda bulunabilir. Sonuçta din psikoloğu, bireylerin anlam-yapma davranışları üzerine açıklayıcı, yordayıcı veya betimleyici bulgular sağlamaya çalışır.

Ayrıca din psikolojisi aktivite sisteminin üzerinde yer aldığı belirli bağlamlar veya ortamlar bulunur. Bunlar da küçükten büyüğe sıralandığında

bir kurum olarak üniversitelerin ilahiyat fakülteleri, bir politik birim olarak Türkiye ve uluslararasılığı temsil eden diğer uluslar olarak belirlenebilir. Son olarak eklenmesi gereken bir başka faktör de, din psikolojisinin geçirmiş olduğu tarihsel süreçtir. Dolayısıyla din psikolojisi aktivitesi, sözü edilen bu etkileşimdeki bütünü kendisi olarak düşünülmelidir (Ok, 2006).

Bu makalenin amacı, din psikolojisi bilim dalında Türkiye’de ilk öğretim üyesi olarak çalışan Neda Armaner (Prof. Dr.) üzerine biyografik bir çalışma yaparak Türk din psikolojisi tarihi ve literatürüne biyo-bibliyografik bir katkı sağlamaktır. Bilim tarihi çalışmaları bağlamında hangi bilim dalı olursa olsun alan aktörlerinin akademik yaşam ve ürünlerine dayalı yapılan biyografik araştırmalar, ilgili bilim dalının tarihinde yadsınamaz bir öneme ve değere sahiptir. Ancak ne yazık ki, genelde Türk teoloji veya din bilimleri çalışmalarına, özelde ise Türk din psikolojisi araştırmalarına bakıldığında, biyografik çalışma geleneğinin henüz yeterli düzeyde oluşmadığı görülmektedir. Bu bağlamda özellikle son dönemde ilahiyat fakültelerinden emekli olan akademisyen öğretim üyeleri üzerine yapılan biyografik çalışmaların yetersizliği dikkati çekmektedir (örnek çalışmalar için bkz. Durmuş, 2003; Alkan, 2010). Şu ana kadar ki din bilimleri özelinde Türk din psikolojisi tarihi ve literatüründe yapılan biyografik çalışmalar ise din psikoloğu Koç’un çalışmalarıyla sınırlı kalmıştır (bkz. Koç, 2010; Koç, 2011a; Koç, 2011b).

Kullanılan metodoloji kapsamında nitel metodoloji üzerine kurgulanan bu araştırmada, nitel araştırma tekniği olarak “biyografik araştırma” temeline dayalı ‘biyografik anlatı görüşmesi’ kullanılmıştır (Roberts, 2002; Rosenthal, 2004). Biyografik araştırmalar, özellikle davranış bilimlerinde kullanılan ve öznelerin deneyimlerini ve üretimlerini merkeze alarak bu deneyimlerin psikolojik, sosyal ve kültürel boyutları arasında bağlantı kuran nitel değerlendirme ve veri toplama yöntemlerini kapsamaktadır (Güvercin, 2015). Dolayısıyla bu çalışmayla, Türk din psikolojisi tarihinde önemli bir yeri olan Neda Armaner’in kişisel akademik üretim ve anlatılarının sosyal ve kültürel örüntülerini ortaya çıkararak deneyimlerinin ve üretimlerinin akademik içerikli kültürel ve sosyal anlamlarına ‘yarı-saydam pencere’ açıp Türk din psikolojisi tarihindeki yerine ilişkin betimsel analizlerin yapılması hedeflenmiştir. Ayrıca bu çalışmada, nitel veri toplama teknikleri olarak da (i) “yapılandırılmış görüşme” tekniği kullanılarak röportaj yapılmış; (ii) “belgesel tarama” tekniği kullanılarak da Armaner’e ait her türlü akademik ürün toplanıp bu araştırmaya özgü bir yaklaşımla sınıflandırılarak listelenmiştir (Karasar, 2016).

Makalenin sınırlılıkları bağlamında ise bu araştırma, kronolojik olarak Armaner'in doğum yılı (1920) ile emeklilik yılı (1987) arasındaki zaman dilimiyle sınırlandırılmıştır. Ayrıca yine bu çalışmada yer alan röportaj, 04.07.2018 tarihinde İzmit / Darıca'da yapılmıştır.

A. Akademik Hayatı

11 Mart 1920 tarihinde İstanbul ili Fatih ilçesine bağlı Samatya'da doğan Armaner, ilköğrenimini 1927 yılında İstanbul'da, ortaöğrenim kapsamında ortaokulunu ise 1932 yılında Konya Öğretmen Okulu'nu bitirerek tamamlamıştır. Ardından lise eğitimini ise Ankara Kız Lisesi'nden mezun olarak bitiren Armaner, yükseköğrenimine 1937 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde başlamıştır. Adı geçen bu fakültede iki yıl ön-lisans düzeyinde hukuk eğitimi aldıktan sonra 1949 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni tamamlayarak adı geçen bu fakültenin ilk mezunlarından birisi olan Armaner, 1953-1959 yılları arasında Edirne Kız Öğretmen Okulu ve Edirne Lisesi'nde öğretmenlik yapmıştır. 1960 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde asistan olarak akademik hayatına başlayan Armaner, "İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi" isimli asistanlık teziyle 1963 yılında din psikolojisi alanında Türkiye'de ilk 'bilim doktoru' unvanını almıştır. Bu yıldan itibaren adı geçen üniversitenin ilahiyat fakültesinde doktor asistan olarak çalışmaya başlayan Armaner, uzun bir süre Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Psikoloji ve Din Psikolojisi Bölümü'nde Hilmi Ziya Ülken'in (Prof. Dr.) asistanlığını yapmıştır. "Psikopatoloji'de Dini Belirtiler" isimli doçentlik teziyle 1972 yılında 'Doçent' unvanını alan Armaner, 1982 yılında ise 'Profesör' unvanını almıştır. Dönemin rektörü tarafından davet edilerek 1983 yılında Samsun'daki Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün kurucu müdürlüğünü yapan Armaner, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ndeki bu görevini sürdürürken 1987 yılında yaş sınırından emekliye ayrılmıştır. Akademik kariyer ve çalışma yaşamına Ankara Üniversitesi'nde 'din psikolojisi asistanı' olarak başlayan Armaner, bu yaşamını Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 'enstitü müdürü' olarak tamamlamıştır. Yabancı dil olarak İngilizce ve Fransızca bilen Armaner, hiç evlenmemiştir. 98 yaşında olan Armaner (2018), emeklilik sonrası yaşamını İzmit / Darıca'da sürdürmektedir (görsel için ayrıca bkz. Ek-1).

B. Özel İlgi Alanları

Armaner'in akademik çalışmalarındaki özel ilgi alanları ise '(i) din psikolojisi ve din pedagojisi ilişkisi, (ii) psikopatolojide dinsel semptomlar,

(iii) din pedagojisinde metodoloji, (iv) kişilik eğitimi, (v) dinsel iletişim, (vi) kadın araştırmaları' gibi konulardır. Bu konularda yayınlanmış akademik ürünleri (kitap, makale) bulunmaktadır.

C. Türk Din Psikolojisi Tarihindeki Bağlamsal Konumu

Amerika Birleşik Devletleri'nde 1900'lü yılların başlarında ortaya çıkan din psikolojisinin Batı ve Türkiye'deki tarihsel gelişimiyle ilgili bir karşılaştırma yapıldığında, Türkiye'de din psikolojisi kapsamındaki ilk çalışmalar, Amerika'daki çalışmalardan ancak 50 yıl sonra yani 1950'li yılların başlarında yapılmaya başlamıştır. Alana ilişkin yapılan ilk çalışmalarda, öğrencilerin alanı tanımaya katkıda bulunmaya yönelik olarak din psikolojisinin tanımı, konusu ve yöntemleri gibi temel konuları ile Freud ve Jung'un din üzerine görüşleri ve özellikle de Freud'un dine olumsuz bakışına yöneltilen eleştirileri yer almıştır (bkz. Egemen, 1952; Armaner, 1980). Türkiye'de ilk din psikolojisi doktorası Armaner (1963) tarafından yapılan "İnanç ve hareket bütünlüğü bakımından din terbiyesi" başlıklı doktora tezidir. Adı geçen bu tez, 1967 yılında basılmıştır. Bu türden kuramsal çalışmaları, özellikle 1980'li yıllarda ve sonrasında yapılan ampirik araştırmalar takip etmiştir.

Birinci dönemde bu ilk teorik ve ampirik araştırmaları yürüten kuşak, şu anda da olduğu gibi daha çok teoloji lisanslı araştırmacılar ve alanın Türkiye'deki öncüleri konumundadırlar. Başka bir ifadeyle, Türkiye'de bugün din psikolojisinin aldığı şekil, onların temellerini attığı bir vizyona bağlı olarak gelişmiştir denilebilir. Bu ilk araştırmacıların çoğunluğu, çalışmalarında Fransızca, Almanca ve İngilizce gibi yabancı dillerde yazılmış literatürden yararlandıkları için araştırma konusu ve kavramları da buna göre şekillenmiştir. Türk din psikolojisinin kurucuları listesinde ön sıralarda yer alan Armaner'in de içinde bulunduğu ilk kurucuların yetiştirdikleri çekirdek kadro araştırmacılar oluşan ikinci nesil din psikologları, 1980'li yıllardan itibaren kısa sürede ampirik bulgularıyla diğerlerinin yanında yer alarak alana katkıda bulunmaya çalışmışlardır (Ok, 2006).

Türkiye'deki din psikolojisi çalışmalarının tarihsel gelişim sürecine bakıldığında bu bilim dalıyla ilgili yapılan çalışmaların ortalama 60 yıllık bir geçmişe dayandığını görmek mümkündür. Din psikoloğu Koç (2012/2015) tarafından yapılan öznel bir sınıflandırmada Türk din psikolojisi çalışmalarının kronolojik gelişim süreci, "(i)-İlk dönem [1949-1979]: Başlangıç - Din psikolojisinin tanınması; (ii)-İkinci dönem [1980-1999]: Orijinal literatürün anlaşılması; (iii)-Üçüncü dönem [2000-2013]: Literatüre yerel katkıların başlaması" şeklinde 3 döneme ayrılmıştır (şematik gösterim

için bkz. Koç, 2015).

Yukarıdaki sınıflandırmada sözü edilen bu birinci dönemdeki din psikolojisinin gelişim aşamasında ise Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin kurulmasıyla (1949) başlatılan bu gelişim döneminde, Türkiye'de din psikolojisi alanı akademik bir disiplin olarak tanınmaya başlanmıştır. Alana ilişkin Türkçe olarak ilk din psikolojisi çalışmaları bu dönemde yapılmıştır. Din psikolojisinin tanınmasını kapsayan bu birinci dönemde [1949-1979], Armaner'in çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır (bkz. Armaner, 1963, 1972). Din psikolojisinin bu gelişim dönemi boyunca yapılan en önemli etkinliklerinden biri, B. Z. Egemen (1952) tarafından "Din psikolojisi: Saha, kaynak ve metot üzerine bir deneme" isimli tanıtıcı ilk Türkçe referans el kitabı özelliği taşıyan bir eserin basılmış olmasıdır. Yine bu dönemdeki ilerleyen süreçte Türkiye'de ilk din psikoloğu olan Armaner tarafından yapılan doktora (1963) ve doçentlik (1972) tezleri, alanın ilk Türkçe bilimsel araştırmaları olarak Türk din psikolojisi literatüründe yerini almıştır (Koç, 2012; Koç, 2015).

Yukarıda verilen tarihsel gelişim bilgileri ışığında, bir din psikoloğu olarak Armaner'in Türk din psikolojisi tarihindeki bağlamsal konumu, ikinci nesil din psikologlarını yetiştiren Türk din psikolojisi kurucularının yer aldığı din psikolojisinin tanınması sürecini kapsayan ilk dönem [1949-1979] içerisinde değerlendirilebilir. Dolayısıyla Türkiye'deki ilk din psikolojisi kurucularından birisi olarak adı geçen bu ilk dönemin ortalarına doğru akademik yaşamına başlayan Armaner, yine bu dönem içerisinde din psikolojisi alanında sınırlı sayıda doktora öğrencisi yetiştiren bir din psikoloğudur. Türk din psikolojisinin kurucularından biri olan Armaner'in din psikolojisinin Türkiye'deki tanınması sürecinde kendi dönemindeki akademik üretimlerine bakıldığında, hem teorik [bkz. Doktora tezi (1963)] hem de uygulamalı [bkz. Doçentlik tezi (1972)] çalışmalar yaptığı görülmektedir. Bunlara ek olarak, Armaner'in çalışma konularının -özellikle makale çalışmalarında- ya sosyo-kültürel şartlar veya da kişisel tercih sebebiyle din psikolojisinin dışına çıktığı da dikkati çekmektedir. Ayrıca Armaner'in emeklilik sonrası akademik üretimine devam etmediği gözlenmiştir.

D. Akademik Çalışmaları / Eserleri

Makalenin bu başlığı altında, akademiada 27 yıl akademik hizmeti olan Armaner'in akademik ürünleri: '(i) tezleri, (ii) kitapları, (iii) makaleleri, (iv) kitap bölümleri, (v) bildirileri, (vi) editörlükleri' şeklinde sınıflandırılarak aşağıda verilmiştir.

1. Tezleri

1. (1949). *Es-Sahihan (Buhari ve Müslim) içinde kadının statüsü* – [Bitirme tezi]. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
2. (1963). *İnanç ve hareket bütünlüğü bakımından din terbiyesi* – [Doktora tezi]. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. (Danışman: Prof. Dr. Bedi Ziya Egemen).
3. (1972). *Psikopatoloji’de dinî belirtiler* – [Doçentlik tezi]. Ankara: Ankara Üniversitesi.

2. Kitapları

1. (1957). *Din bilgisi ders kitabı-I*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. (234 s.).
2. (1960). *Din eğitim ve öğretiminde metodik bilgiler*. (A. Z. Ökmen ile birlikte). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi (41s.).
3. (1964). *İslam dininden ayrılan cereyanlar: Nurculuk*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
4. (1964). *Hitabet ve dini irşat üzerine*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. (195 s.).
5. (1967). *İnanç ve hareket bütünlüğü bakımından din terbiyesi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
6. (1973). *Din bilgisi ders kitabı-II*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
7. (1973). *Psikopatoloji’de dini belirtiler*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. (220 s.).
8. (1980). *Din psikolojisine giriş-I*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. (178 s.).

3. Makaleleri

1. (1958). Okullarımızda din öğretimi üzerine. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 115-117.
2. (1961). Hadislere göre kadının sosyal durumuna umumi bir bakış. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 131-139.
3. (1964). Din eğitim ve öğretimi üzerinde didaktik araştırmalar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8.
4. (1976). Şahsiyet terbiyesinde dinî kültürün rolü. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21, 143-149.
5. (1977). Yüzyılımızın göze çarpan olgusu: Kadın hakları. *Eğitim Hareketleri Dergisi*, 268-269.

6. (1978). Din eğitiminde psikolojinin önemi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23, 215-220.
7. (1981). Okulda çocuğun düşünce ve davranışını etkileyen faktörler ve rehberlik. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24 (1), 167-173.
8. (1981). Laiklik ve bağnazlık. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 6 (31), 4-7.
9. (1982). Batı Almanya'da Türk işçi çocuklarının psiko-sosyal sorunları. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 7 (37). 21-26.
10. (1984). Atatürk-din ve laiklik. *Atatürkçülük Dergisi*, 321-336.
11. (1986). Yükseköğrenim gençliğinin psiko-sosyal sorunları. *Milli Kültür ve Gençlik Dergisi Özel Sayısı*, 53.

4. Kitap Bölümleri

1. (1976). Kadın yılına hazırlık çalışmalarından: Doç. Dr. Neda Armaner'in 20 Mart 1974 tarihinde Hindistan sefir evinde düzenlenen toplantıda yaptığı konuşma "Türk kadınının statüsü". [içinde] *1975 Kadın yılı çalışmalarımız* (ed. N. Armaner). Ankara: Kadının Sosyal Hayatını İnceleme ve Araştırma Derneği Yayınları.

5. Bildirileri

1. (1967). VII. yy.da İslâm kadınının sosyal durumuna mukayeseli bir bakış. *Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Aylık Konferansları (1953-1964)*, 175-187.
2. (1976). İslamiyet'in kadına verdiği haklara ve getirdiği değerlere genel bakış. *1975 Kadın Yılı Çalışmaları*, 17-23.
3. (1981). Çağdaş eğitim ilkeleri doğrultusunda din eğitimi. *Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri*, 23-25.
4. (1983). Atatürkçülük. *Atatürk ve Atatürkçülüğe ilişkin bildiriler*, 2, 321-336.
5. (1987). Atatürk ve çağdaş Türk kadını. *Atatürkçü düşünce sisteminin geliştirilmesi*, 1, 83-92.

6. Editörlükleri

1. [ed.]. (1976). *1975 Kadın yılı çalışmalarımız*. Ankara: Kadının Sosyal Hayatını İnceleme ve Araştırma Derneği Yayınları.

E. Lisans ve Lisansüstü Dersleri

Makalenin bu bölümünde ise din psikolojisi alanında öğretim üyesi olan Armaner'in 1960-1987 yılları arasında lisans ve lisansüstü düzeyde

verdiği derslere yer verilmiştir. Arşiv bilgisi yetersizliği sebebiyle yıllara göre ders sınıflandırması yapılamadığından dolayı listede dersin verildiği yıl belirtilmemiştir.

1. Lisans Dersleri

1. Din psikolojisi (zorunlu)
2. Araştırma metot ve teknikleri (zorunlu)
3. Psikolojiye giriş (zorunlu)
4. Sosyal psikoloji (seçmeli)
5. Eğitim psikolojisi (pedagojik formasyon)

2. (Lisansüstü) - Doktora Dersleri

1. Din bilimlerine giriş

F. Yönettiği Lisansüstü Tezleri

Makalenin bu bölümünde de akademik yaşamı boyunca din psikolojisi alanında öğretim üyesi olarak görev yapan Armaner'in yönettiği lisansüstü (doktora) tezleri yer almaktadır. Armaner'in öğretim üyeliği yaptığı dönemde (1960-1987), yüksek lisans programları olmadığı için doğal olarak hiç yüksek lisans tezi yönetmediği kaydedilmiştir. Bu bölümde yer verilen doktora tez listesi, Armaner'in kendisi ve Ulusal Tez Merkezi kayıtları referans alınarak oluşturulmuştur (bkz. <https://tez.yok.gov.tr>). Tez yazım biçimi olarak sırasıyla "[tez merkez kayıt numarası], yazar adı soyadı, (tezin bitirildiği yıl), tezin adı (Türkçe + İngilizce)" şeklinde bu makaleye özgü bir niteleme kullanılmıştır. Tezlerin tümü Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak yapıldığı için her bir tez için ayrıca üniversite adına yer verilmemiştir. Konuyla ilgili yapılan literal tarama sonucunda - ulaşılabildiği kadarıyla- Armaner'in akademik danışmanlığında 4 adet doktora tezinin yapıldığı görülmüştür. Ayrıca Armaner tarafından yönetilen tezlerin yazarları, aynı zamanda Armaner'in doktora öğrencileri olarak da ayrı bir başlık altında kayıtlara geçirilebilir.

1. Yönettiği Doktora Tezleri

1. [UTM kaydı yok]. Asaf Demirbaş. (1981). Karakter ve din öğretimi / Character and teaching religion. (kendi ifadesi)
2. [UTM kaydı yok]. Neşet Çağatay. (1982). İslâmiyet'in Güney Arabistan'a yayılışı / The spread of Islam in Southern Arabia. (kendi ifadesi)
3. [UTM kaydı yok]. Hayati Hökelekli. (1983). Ergenlik çağı gençlerinin dini gelişimi / Religious development of adolescents. (Not: Tez

sürecinde danışman değişikliği olmuştur).

4. [10605]. Recep Yaparel. (1987). Yirmi -kırk yaşlar arası kişilerde dini hayat ile psiko - sosyal uyum arasındaki ilişki üzerine bir araştırma / A study on the relationship between religious life and psycho-social adjustment for people between the ages of twenty and forty.

G. Türk Din Psikolojisi Çalışmaları Üzerine Kişisel Düşünceleri

Çalışmanın bu bölümde ise Armaner ile yapılan soru-cevap içerikli röportaj kayıtları yer almaktadır. Araştırmacı tarafından röportaj soruları ve cevapları, “(i) özel ve akademik yaşam, (ii) Türk din psikolojisinin güncel durumu ve sorunları, (iii) Türk din psikolojisinin geleceği; (iv) yeni nesil din psikologlarına öneriler” başlıklı alt temalara göre düzenlenerek verilmiştir. Ayrıca Armaner’in ilerleyen yaşının (98) röportaj yaparken bazı iletişim zorluklarını ortaya çıkardığı gözlenmiştir. Fakat bu ileri yaşına rağmen hafızasının güçlü olduğu görülmüştür.

* Röportaj – [Mülakat] –

“Araştırmacı: Kıymetli hocam, uzun yıllar süren akademik çalışma hayatınızı tamamlayarak uzun bir zaman önce emekli oldunuz. Bu sebeple eğer izin verirseniz sizinle (i) özel ve akademik yaşamınız, (ii) Türk din psikolojisinin güncel durumu ve sorunları, (iii) Türk din psikolojisinin geleceği ve (iv) yeni nesil din psikologlarına öneriler” şeklinde düzenlenmiş tema başlıklarında bir röportaj yapmak istiyorum.”

(i) – *Özel ve akademik yaşam:*

[Soru] = 1. Kıymetli hocam, isterseniz öncelikle kişisel yaşamınızdan başlayalım. Kısaca kendinizi tanıtabilir misiniz? Yani nasıl bir çocukluk ve gençlik döneminiz oldu? Çocukken ve gençken yaşama ilişkin hayalleriniz ve hedefleriniz nelerdi?

Doğup büyüdüğüm İstanbul şehrinde, epey bir süre büyük babamın ve büyük annemin yanında yaşadım. Aynı zamanda babam ve annem de vardı. Yani aslına bakarsanız ben kalabalık bir aile topluluğu içinde doğdum ve büyüdüm. Gerçekten ilkokuldan itibaren hevesim öğretmenlik yapmaktı. Bu arzuma, er veya geç biraz gecikmeli de olsa kavuştum (gülümsüyor). Bu bakımdan mutluyum. İstanbul doğumlu olmam sebebiyle ilkokulu İstanbul’da bitirdim. Daha sonra Konya’da ortaokulu bitirdikten sonra babamın memuriyet tayini sebebiyle Ankara’ya yerleştik. Ankara merkezde Ankara Kız Lisesi’ne kaydoldum. Burada liseyi bitirdim. Ankara Kız Lisesi’nde çok değerli hocalarımız vardı. Onların eğitimi içerisinde çok değerli bilgilerle yetiştik. Hepsine müteşekkirim. O hocalarımı bugün ki gibi

hatırlarım. Hepsini rahmetle anıyorum.

[Soru] = 2. *Yaşam felsefenizi birkaç cümleyle nasıl betimleyebilirsiniz?*

Aile büyüklerimizden büyük babamın hem mülki idarede valilik yapması, fakat aynı zamanda yüksekokul daha sonraki yıllarda fakülte olan Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olması sebebiyle ailemiz içinde canlı bir kültürel hayat vardı. Ben böyle bir aile içinde yaşadım. Aynı zamanda müzik bizim ailenin en çok sevdiği ve meşgul olduğu bir alandı. Onun için evimizde piyano vardı. Babam, annem ve bizler, piyano çalan kişiler olarak yetiştik. Babam aynı zamanda diğer müzik enstrümanlarını da çalardı. Fakat kendisi askeri okullarda hocalık yapmıştır. Aynı zamanda kendisinin memuriyet hizmeti de vardır Bayındırlık Bakanlığı'nda. Onun için bizim aile memuriyet yaparken bile hocalık tarafı ağır basmış, yani hocalık da yapmış kişilerden oluşmuştur. Biz dört kardeşiz. Üçümüz öğretmen olduk. Benden başka erkek kardeşim de yıllarda İstanbul'da hocalık yaptı ve son bulunduğu okul olan İstanbul İmam Hatip'ten de emekli oldu. Kadıköy'de yaşadı. Yani kendisi İmam Hatip mezunu değildir. Fakat bu okulda hocalık yapmıştır. Ayrıca küçük kardeşim Selçuk Armaner, konservatuarı sınıf atlayarak birincilikle bitirmiştir. Böylece biz kültürel düzey olarak bu kardeşimle müzik alanına da ilgimiz olduğu için birbirimize çok yakınızdır. Yaşam felsefem ve tarzım, öncelikle okumak, sonra da okumakla hayat bulmaktır. Böylelikle yaşama bakış açımı genişletmektir. Elbette ki müzik de var hayatımın içinde her zaman.

[Soru] = 3. *Hobileriniz nelerdir?*

Hobilerimin başında kitap okumak gelir. Dediğim gibi gittiğim yere kitap olmadan gitmem. Yanımda kitap götürürüm. Kitap birinci tercihim olmuştur her zaman. Onun dışında her gün gazeteleri ve haberleri takip etmeye çalışırım güncel olaylardan uzak kalmamak için.

[Soru] = 4. *Kendinizi nasıl bir eş, anne ve büyük anne olarak görüyorsunuz?*

Ben bir Türk kadını olarak kendimi o duygularla hazırladım. Annelik duygusunu tatmadım hiç. Yani hiç evlenmedim ama anneliğin çok mukaddes bir duyguyla varlığını bizzat kendi annemde tattım. Annem, çocukları için her türlü fedakârlığı yapabilecek bir insan olarak hayalimde yaşamıştır her zaman. Annem aynı zamanda çocukları arasında hiçbir fark yapmaz, sevgisini çocuklarına eşit şekilde dağıtırdı ve bu arada gerçekten anne olarak da çocuklarına yani bana ve kardeşlerime çok şeyler vermiştir. Kendi yaşamından bizleri daima iyi yetiştirmek için bin bir fedakârlık yaptığını şimdi daha iyi anlıyorum. Anneler, çocuklarını yaratır. Bu sözün doğruluğunu

her zaman hatırlamaktayım. Bir evlilik yapmadım.

[Soru] = 5. *Eleştiriye açık mısınız? Yani meslektaşlarınız sizi eleştirirler miydi? Sizin bu eleştirilere tepkileriniz nasıl olurdu?*

Tabi ki açığım. Kendine güvenen insan eleştiriden memnun olur. Çünkü kendisi için yapılan o eleştiride gerçekten kendine bir pay çıkarır. Eksik tarafı varsa onu düzeltir, eksik bir tarafı yoksa yine kendine bir pay çıkarır ve karşı tarafa kendisini anlatmak için bir imkân da bulmuş olur aslında. O bakımdan ben eleştiri yapanlardan, o eleştiriyi neden yaptıklarını öğrenmeyi çok isterim ve sorarım her zaman. Eleştiri yapmalarına da kızmam ve darılmam. Tam aksine onları eleştiri için cesaretlendiririm.

[Soru] = 6. *Yaşamınızda dönüm noktası olarak nitelendirebileceğiniz bir olay var mı? Varsa nedir?*

İnanmış bir insan olarak bulunduğum ortama ve şartlara her zaman hamd ediyorum, şükrediyorum. Çünkü ailemden daima yetişmem için teşvik gördüm. Benim bugün, bir insanın arzu ettiği en yüksek merteye, bilimsel merteye olarak kazandığım bu dereceye yani profesör olmama beni getiren teşviklerdir. Bunların başında annemin teşvikleri gelir. Onun için annemi hep rahmetle anıyorum. Tüm arkadaşlarımı sevgiyle, saygıyla anıyorum. Bütün hocalarımı daima rahmetle anarak, onlar için dua etmekteyim. Gerçekten de onların yetiştirdiği bir insan olmaya hep gayret ettim. Benim arkadaşlarım bana hep gıptaıyla bakarlardı. Sen öğrenciliğin tadını çok iyi çıkarıyorsun, derlerdi.

[Soru] = 7. *Akademisyen olmasaydınız başka ne iş yapmak isterdiniz?*

Vallahi başka bir şey düşünemiyorum doğrusu. Öğretmenlik yani. Hiç başka bir iş düşünmedim. Akademisyen olmasaydım herhalde öğretmen olarak emekli olurduym.

[Soru] = 8. *Akademik yaşamınız boyunca unutamadığınız ve sizi etkileyen bir anınız/hatıranız varsa bizimle paylaşabilir misiniz?*

Şimdi benim öğrencilerimle ilgili çok anım var. Edirne'deki öğrencilerimden birisi A. B. Akbal'dır. Bir yıl okuttum aslında onu. Fakat beni Edirne Öğretmen Okulu'nda öğretmenliğini yaptığım öğrencilerim o kadar sevmişlerdir ki, onlardan bir tanesi büyükelçi olmuştu. Yıllar önce emekli olmuş ve eşiyile beraber geldi geçen aylar içinde buraya beni ziyarete. Bu öğrencim B. Akkutay'dır. Ben öğrencilerimi bir evlat hissi tadarcasına sevmiştim. Onun için evlenmesem bile onları evladım gibi sevdiğim için bana annelik duygusunu tattırılmış oldular. Müteşekkirim onlara bunun için. Hepsi ayrı ayrı birer değer oldular ve hala beni arıyorlarsa bu benim için büyük

şereftir. Ben de onları arıyorum. Bu karşılıklı bir durum diyorum. Şimdi A. B. Akbal, beni öğrenciliği sırasında çok sevmiş. Rahmetli olan kocası O. Akbal, gazete yazarıydı. Bir gün İstanbul'da Babıali yokuşu, bilenler bilir biraz sert bir yokuştur ya, Eminönü'nden yukarı çıkarken O. Akbal'la buluştuk. Çünkü ben de gazeteye bir yazı götürüyordum o yıllarda. O da gazeteye gidiyordu. Orada beraber yürüyorken; '-Benim karım size hayran', dedi. '-Sizin karınız kim?' dedim. Ayla, dedi. Ama hangi Ayla? Ayla Saraçbaşı mı? Ayla Oyat mı? Ayla Bingöl mü? Bingöl, kızlık soyadını unutmuş, ben söyleyince kocası; '-İşte o kişi', dedi. Ben de durdum, İstanbul'da Babıali yokuşunda, yukarı çıkarken meyillidir. İnkılap kitabevi vardır sağ kolda. Durdum, o da durdu. '-Bakın, şimdi kızımız gözümün önüne geldi. Çalışkan mı çalışkan, ince mi ince, kuğu gibi boynu olan bir kızımızdı. Siz de turnayı gözünden vurmuşsunuz', dedim. Gülüştük. Sonra A. Akbal buraya da ziyaretime geldi. Gerçekten mezun olduktan sonra bile beni takip edip sevdiklerini ifade etmişlerdir. Onların bu yakınlığı dolayısıyla benim de aklımdan onlar çıkmamışlardır. Ben Edirne Öğretmen Okulu'ndayken 1953-54 ders yılında onları tanımıştım. Düşünün o zamandan bu tarafa altmış yılı aşkın bir zaman geçmiş. Altmışın da üzerinde yani. Ama bu sevgi öyle bir şeydir ki, hocaların sevgisi adeta ana-baba sevgisi gibi insanın yüreğinde yer eder.

[Soru] = 9. *Bir akademisyen olarak din psikolojisi alanında çalışmamış olsaydınız başka hangi alanda akademik kariyer yapmak isterdiniz?*

Ben zaten liseden mezun olduğum sırada, halam Ankara'da bizde misafirdi. Ziraat Bankası genel müdürünü çok yakından tanıyordu. H... Beyi, H. Pekcan. Ben liseden yeni mezun olmuştum ve daha bir işe girmemiştim. Halam mektup yazdı H... diye ona. Çünkü çocuklar, ona da hala dedirtmişler. Halamın eşiyle yakın dostmuş bu müdür. Ona mektup yazdı. Beni bankada en önemli bir servis olarak Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü'nde işe alması için Ankara'da. Banka biraz Selçuklu eserlerine benzer bir yapıdır, bankalar caddesindeki Merkez Bankası'nın yanındadır. Binanın iki balkonu vardır. Genel müdür, hemen halamın mektubunu okur okumaz işte o genel müdürün oturduğu katın üstündeki Ticari Krediler Müdürlüğü'ne hemen beni oraya gönderdi ve orada çok iyi bir karı-kocanın yanında, N... hanımın yanında yetişmek üzere ticari krediler biriminde ben bankacılığa başlamış oldum. Eğer fakülteye girmeseydim bankada memuriyette yükselecektim belki. Fakat benim hoşlandığım bir alan değildi bu iş. Onun dışında akademik olarak, yani eğitim alanı ilgimi çekmiştir. Din psikolojisi temeldir, eğitim onun üstüne, o temele dayalı olarak okutulmak zorundadır. Bu sebeple psikoloji çalışmalarımı hep pedagojiyle ilişkilendirdim. Onun için din psikolojisi alanında çalışmamış olsaydım herhalde eğitim alanında kariyer

yapmak isterdim.

[Soru] = 10. Akademik kariyer planlamanızda neden din psikolojisi alanını seçtiniz? Genel ve özel sebepleri var mı? Varsa nelerdir?

Bu akademik kariyer planlama sürecim, benim için doğal bir seyir takip etti. Bakın, ben hukuk fakültesine de kaydoldum, demiştim size. Fakat hukuk okumak hoşuma gitmiyordu. Ben sadece yükseköğrenimimi yapmak için oraya kaydolmuşum. Ama esasında öğretmen olmayı çok istiyordum. Hukuk fakültesini bitirince avukat olursunuz, hâkim olursunuz vs. Ama ben onları istemiyordum, öteden beri benim için hep öğretmenlik tarafım ağır basıyordu. Bu bakımdan bende o zaman kendimi yetiştirmeyi düşündüm evvela. Bu da tek başına olmayacaktı. Bu sırada bankada çalışmaya da başlamıştım zaten. Bunun için mutlaka bankadan istifa etmem gerektiğini de biliyordum. Tek başıma bunu yürütemeyeceğimi anlamıştım. Şimdi söylediklerimde bir toparlama yapayım, ben de beğenmedim konuşmamı, kafam çok dağınık bugün (gülümsüyor). Bu arada yıllar evvel yazmış olduğum bir dörtlüğü paylaşayım sizinle yeri gelmişken;

"Kapılarak ilm-i senaya tarik-i haktan,
Çekildik izzet-i ikbal ile bab-ı zerbanktan,
Düşürmek isterdi gönül bir tarihi ebcet,
Zira 4034 dedi görevinden istifa et."

Geçen günü eski arşivimi karıştırırken bir defter çıktı karşıma, küçük aynı sizinki gibi (röportajı yapanın elindeki defteri gösteriyor) onu buldum. Orada, az önce okuduğum yıllar evvel yazdığım bu dörtlüğü buldum. Veda demişim, bankadan ayrılırken. Bu dörtlükteki 'tarik-i hak', ilahiyat fakültesi; 'zerbank' Ziraat Bankası'nın o zamanki telgraf adresi anlamındadır. Çekildik izzeti ikbal ile diyorum, çünkü bütün arkadaşlarım, müdürüm, Ticari Krediler Müdürlüğü, ben ayrılırken bana o kadar değerli teklifler yaptılar ki, işte sen Şubat ayında fakülte tatildir birkaç gün gelir gidersin, maaşını alırsın. Primden, ikramiyeden istifade edersin gibi. Beni mali bakımdan, parasal yönden desteklediler. Hem de benim bu ayrılışımı sevgi ve saygıyla değerlendirdiler. Onun için diyorum kapılarak ilm-i senaya, methedilen ilmi sena; tarik-i hak da Ankara ilahiyat. İlahiyat fakültesinde asistan olacaktım, hocalarımı ziyaret ettiğimde gel gir kadro açıldı dediler, anlattığım gibi size. Çekildik izzeti ikbal ile bab-ı zerbanktan, düşürmek isterdi gönül bir tarihi ebcet. Edebiyatta ebcet hesabı vardır ya, ona göre bir tarih yazılır. Zira 4034 dedi istifa et, diyorum dörtlükte. 4034 rakamı, benim Ziraat Bankası'nda o dönemki sicil numaram. Şimdiki Ziraat Bankası memurlarına soruyorum, benim ki 4034 sizin ki kaç diyorum? Şaşıyorlar, şimdi 65 binden başlıyor

buradakilerin sicil numaraları, diyorlar. Ama o zaman tarih olarak da çok eski tabi benim tarihim. İşte bugün elime geçti bu defter, ben de size gösteriyorum. Bunun içinde neler yazmışım neler. Üniversite'de hocalar derse girmeden önce okuma listeleri verirdi, şimdiki hocalarda öyle bir şey yok. Bizim hocalarımız bu dersi anlamak için şu şu kitapları okuyacaksınız şeklinde liste verirdi. Biz de not alırdık o listeleri, hocalar asistanlarıyla birlikte girerlerdi derse. Velhasıl Ankara İlahiyat Fakültesi açıldığı zaman ordinaryüs profesörler Suud Kemal Yetkin, Sabri Şakir Altay bize İslam Hukuku'na gelirdi. Böyle mahalle imamları gelmezdi bize. Ama din dersi konulduğu zaman ilkokullara, mahalle imamları koşuşturmuşlar, biz girelim derslere diye. Milli Eğitim Bakanlığı hiç birine yüz vermemiş. İlahiyat fakültesinden mezun olanları görevlendirmişler. Seviyeyi düşürmemişler.

[Soru] = 11. *Din psikolojisi alanındaki akademik çalışmalarınıza nasıl başladınız? Yani akademik kariyeriniz hangi aşamalardan geçerek sonuçlandı? Lisans ve lisansüstü (master ve doktora) eğitiminizi nerelerde ve nasıl yaptınız?*

Bu bir seyir sonucudur tabi. Ben Edirne'de öğretmenlik yaparken 9-10-11-12. sınıflarda okutulmak üzere iki adet din bilgisi kitabı yazdım. Bu kitaplar, o dönemde Milli Eğitim Bakanlığı'ndan onay aldı ve basıldı, yıllarca da okutuldu. Ben daha sonra bu kitaplarımı da alarak Ankara Üniversitesi'ne gittim hocalarımı ziyarete. Oradaki hocalarım burada kadro açılıyor, sen de gel, dediler. Bu şekilde Ankara Üniversitesi'nde akademik hayatıma başlamış oldum. Akademik çalışmalarımı burada sürdürdüm. Doktora eğitimimi de fakülteye asistan olarak girdikten sonra burada aldım. Bizim zamanımızda bırakın yüksek lisansı, doktora yapmak bile zordu. Tam böyle sistemleşmiş bir lisansüstü eğitim durumu yoktu. "İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi" isimli asistanlık tezimi 1963 yılında bitirerek din psikolojisi alanında Türkiye'de ilk 'bilim doktoru' unvanını almış oldum. Danışman hocam, Ankara Üniversitesi'nden Prof. Dr. Bedi Ziya Egemen olmuştu. Rahmet olsun ona.

[Soru] = 12. *Sizin din psikolojisi alanında yetiştiğiniz dönemde üzerinizde emeği olan hocalarınız kimlerdir? Yani kimler ve hangi sebeple akademik yaşamınızda yer aldılar ve çalışmalarınıza yön verdiler?*

Sanat tarihi hocam Prof. Dr. Suut Kemal Yetkin vardı. Hanımı da beni çok severdi. Daha sonra psikoloji hocam Prof. Dr. Bedi Ziya Egemen hocamın üzerimde çok emeği vardır. Yanımdaki arkadaşlarım da bilirler. Dünya isminde bir de kızı vardı Ziya hocamın. Dünya bütün bayramlarda, kandillerde, milli bayramlarımızda beni arardı. Ben fakülteyi 1959-60 ders

yılında bitirdim. Yani o zamandan beri hocamın eşi de şunu söylemiştir. Bunu kızı bana itiraf etti, yani söyledi, beni çok severdi. Bana vefat eden annesinin sözünü aktardı, Dünya'nın annesi –yani Ziya hocamın eşi- demiş ki: “Ben hayatta baban ile çalışan her kadını kıskandım ama bir tek kadını kıskanmadım. O da Neda'ydı. Çünkü son derece babana saygılı, hürmetli, onu hocası olarak değerlendiren davranışlara sahipti.” Allah razı olsun, rahmetli oldular şimdi hepsi. Ruhları şad olsun.

[Soru] = 13. *Akademik çalışmalarınıza bakıldığında ağırlıklı olarak hangi alt alanlarda araştırmalarınızı yürüttünüz? Akademik kariyeriniz süresince din psikolojisi alanındaki bilimsel çalışma konularınızı nasıl belirlediniz? Veya hangi konular üzerinde çalışacağınıza nasıl karar verdiniz?*

Akademik çalışmalarımda daha çok özelde kadın üzerinde durdum.1975 yılı kadın yılıydı. Siz belki doğmadınız henüz (gülüyor). 1975 yılı kadın yılı olunca, kadının sosyal hayatını inceleme ve araştırma derneği vardı. Afet İnan'ın başkan olduğu bir kurumdu burası. Daha sonra dernek adını aldı. Orada üyeydim, hatta bir süre de başkan yardımcılığı yaptım. Daha sonra da Afet Hanım uzun seneler başkanlığını yaptı. O vefat edince ben başkan oldum falan. Halef-selef olduk yani bu dernekte. Memleketimizde erkek zorbalığı ve otoritesi fazla olunca, ben de birçok bakımdan kadın üzerine yazılar yazmıştım o dönemde. Yani demokratik tarafla dünyaya kadını tanıtmak, kadını okutmanın önemi vs. konularında çok yazılar yazdım. Benim bu kadın konusundaki yazılarımı sonra dostlar topladılar ve bastırdılar. Size de vermek isterdim. Demek istediğim birçok makalem oldu bu kadın konusunda. Din psikolojisi alanı yalnız bizim memlekette başlamış değil. Bu din psikolojisi, psikoloji okutulan Amerikan üniversitelerinin programlarında çok öncelerden yer almıştır. Şimdi onların tercümelemleri de elimizin altında bulunuyor. Din psikolojisi, Avrupa'dan daha önce Amerika'da başlamıştı. Avrupa'da din psikolojisi okutulan üniversite programlarını elde ederek bizim de kendi üniversite programlarımıza uygun bir çerçeve içinde din psikolojisi derslerinin dönemlik programlarını yaparak Ankara Üniversitesi'nde o programa uygun dersler veriyorduk.

[Soru] = 14. *Bilimsel kitap, makale, bildiri gibi akademik ürünlerinizden en çok beğendiğiniz ve başyapıtım diyebileceğiniz bir eser/çalışma var mı? Varsa hangisidir?*

En çok beğendiğim araştırmam 'Psikopatoloji'de dinî belirtiler' isimli bu doçentlik çalışmamdır (eliyle masanın üstündeki bu kitabı gösteriyor). Bakın ben lise yıllarımda kültürlü bir aile içinde yetişmem nedeniyle çok kitap okudum. Büyükbabam, büyükannem, babam hep eğitilmiş insanlardı.

Kendim de lisedeyken küçük bir defter almışım. Okuyacağım kitapları bu deftere yazmışım. Tercümeler var, çok meşhur kitaplar vardı bu listemde. Bunları, bugün elime geçen bu küçük not defterine yıllar önce -işte dediğim gibi 1959-60 ders yılında- yazmışım. Eserlerim arasında en beğendiğim eserim bu. Çünkü bu kitap üzerinde çok emek verdim. Beni çok meşgul eden bir çalışma oldu. Bazı komünistler 1970li yıllarda, din psikolojisini ve psikolojiyi küçültmek için bilim dışı saymak istediler. Onlara karşı bir cevaptır aslında bu kitabım. Kitabın başındaki hocamın sözü de bunu vurgular.

[Soru] = 15. *Şu anda geriye dönüp baktığınızda akademiada akademisyen olarak öğretim üyeliği yapan kaç master ve/veya doktora öğrenciniz vardır? Lisansüstü yetiştirdiğiniz öğrenci sayısında hedeflediğiniz sayıya ulaşabildiniz mi? Bu bağlamda “hocaların hocası” olmak nasıl bir duygudur?*

Profesör olan çok öğrencim var. Tabi şimdi hepsi emekli oldular. Mesela, Mehmet Dağ onlardan biridir. O da emekli oldu şimdi. Ankara Üniversitesi'nde başladığı doktora çalışmasını İngiltere'de tamamlamıştır. Ondan sonra Asaf Demirbaş, bir başka öğrencimdi. Asaf bey, uzun yıllar televizyonda program yaptı. Daha başka birçok öğrencim oldu. Şimdi bir kere şunu söyleyeyim ki bugün dolu dolu geçti, beni gururlandırdınız, beni onurlandırdınız. Beni çok eskilere götürdünüz bugün. Bu röportaj için çok teşekkür ediyorum. Ben hocalığım boyunca bende olanı tamamen öğrencilerime aktarmak için çalışan bir insandım. Onun için elimden geldiğince ne kadar bilgim, ne kadar verebileceğim kültürel değer varsa onlara aktarmak için fırsat kollamaktaydım ve bu fırsatı veren her öğrencime memnuniyetle kollarımı açardım.

[Soru] = 16. *Sayın hocam, Türk din psikolojisi çalışmalarına uzun yıllar emek veren akademisyen bir din psikoloğu olarak yanlış anlaşıldığınızı düşündüğünüz bir konu oldu mu? Nasıl ve Niçin?*

Öyle bir konuya girdiniz ki çok uzun konuşmak gerekecek. Ama şu kadarını söyleyeyim. 1960lı ve 70li yıllarda ben radyo ve televizyon programları yapıyordum. Bazı dini oluşumlar, bu yaptığım konuşmalardan hoşlanmadıkları için bana iftiralar attılar. Bunlardan biri de, iftira et iz bırakır şeklinde aralarında konuşmuşlar. Bana hakaret ederek, camide vaaz veriyor halka, benim de o sırada radyoda televizyon da programlarım olmuştur. Orada dinde sevgi, dinde saygı üzerine çok güzel konuşmalar yaptım. Bana telefonlar geldi ama bunlar hoşlanmadı. Birisi camide konuşurken Neda Armaner'i dinlemeyin diyerek, bana hakaretler etmiş. Bunu orada bulunan

ilkokul öğretmenleri ki benim kitabımı okumuşlar, gidip kaymakama haber veriyorlar. O kaymakam da bunları çağırıyor. Sonra bunlar, biz hakaret etmedik, büyük hatalar yapıyor dedik, diyorlar. Kaymakam: ‘Nedir yaptığı hatalar, söyleyin?’ demiş. Fakat ses yok, bir şey bulamamışlar. Bunları mahkemeye veriyorlar. Hâkim, bu hata kelimesinin açıklamasını istiyor. Fakat kendileri açıklayamayınca bunları mahkûm ediyor birkaç yıla. Bana kötü bir lakapla hitap ettiklerinden dolayı, iftira et iz bırakır hesabıyla yaptıkları bu kötülüklerle ben çok uğraştım. Benim avukatım vardı, mahkemeye veriyordu. Mahkeme onları mahkûm ediyordu.

[Soru] = 17. *Türk din psikolojisi çalışmalarında son bir kaç yıl içinde okuduğunuz, takdir ettiğiniz, takibe değer bulduğunuz kişiler, kitaplar ve konular var mı? Varsa nelerdir?*

Yaşımın epeyce ilerlemesi sebebiyle son dönem çalışmalarını takip edemiyorum artık. Ancak kendi yetiştiğim dönemdeki din psikolojisi literatürünü takip ederdim. Zaten Batı literatürünü ve memleketteki alanla ilgili basımları takip ediyorum. Fakat o zamanlar bu alanda Türkiye’de çalışan çok az akademisyen olduğu için öyle çok fazla bir literatür de yoktu. Şimdilerde günlük gazete okumaya özen gösteriyorum. Gazetelerde ilgili konular oldukça kesiyorum, benim dostlarım ve komşularım bilirler. Her tarafta gazete kupürleri vardır. Kırpıntı kırpıntı bir sürü kesik kâğıt. Mesela şurada bir tane vardı Fuat Sezgin ile ilgili. Onu da çok iyi tanırım, bizim fakültede hocaydı yurtdışına çıkmadan önce.

[Soru] = 18. *Benim bir düşüncem var hocam. Emekliliğe yakın olan veya emekli olan din psikoloğu hocalarımızın o döneme kadar yayınladığı makalelerini yeniden elden geçirerek iki kapak arasında çeşitli başlıklarla kitap formatında yayınlamalarının akademik bir ödev/görev olduğu kanısındayım. Bu türden çalışmaların, o akademisyen için bir anlamda akademik ürün koleksiyonu değeri taşıyabileceği de söylenebilir. Bu konuda neler söylemek istersiniz?*

Bu önemli bir durumdur tabii. Bu anlamda sonradan gelen araştırmacılar, yürütmek istedikleri yeni çalışmalarına, alanda yapılan eski çalışmaları dayanak alacaklardır. Benim kadın üzerine yazdığım gazete ve dergi yazılarını arkadaşlar toplayıp iki kapak arasına getirmişler.

[Soru] = 19. *Sayın hocam, ne zaman emekli oldunuz? Akademiada asistanlığınızdan emekliliğinize kadar toplam kaç yıl çalıştınız?*

1987 yılının sonlarında Ondokuz Mayıs Üniversitesi’nden emekli oldum. Akademik hayatıma 1960 yılında asistan olarak Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde başladım. Bundan önce de öğretmenlik yaptım

Edirne'de uzunca bir süre. Yani bu iki üniversitede toplamda 27 yıllık bir akademisyenlik geçmişim oldu.

[Soru] = 20. *Değerli hocam, 27 yıllık akademik çalışma yaşamınızda evdeki hesabı çarşıya uydurabildiniz mi? Yani kurumsal anlamda üniversite çatısı altında akademik çalışma yaşamınız boyunca akademik çalışma planlarınız kapsamındaki tüm projelerinizi gerçekleştirebildiniz mi? Bu bağlamda yaptıklarınız veya yapamadıklarınız hakkında neler söylemek istersiniz?*

Bu bir ütopya oluyor tabii. Hep eksik kalıyor bir şeyler insan hayatında. Yani şurada şu yapılabilirdi, burada bu yapılabilirdi, diye geride kendi kendime kritize ettiğim yani kendimi eleştirdiğim zamanlar olmuştur hep.

[Soru] = 21. *Emeklilik sonrası akademik planlarınız dışındaki hayalleriniz nelerdir?*

Okumak. Devamlı okumak. Yani okunacak çok şey var, bir kere günlük gazeteyi okurum. Oradan geri kalan zamanda daima okunacak kitabım vardır şuralarda (masanın üzerini gösteriyor). Yani onlara dokunmayın, derim, mesela bakıcılarıma. Velhasıl alt katta da din psikolojisine giriş kitabımın arkasında ikinci cildin programı yazılıdır. Yıllar önce bunun müsveddelerini hazırladım fakat kendime gelip bir türlü ikinci cildini yazamadım. Çünkü çok sevdiğim insanları kaybettim hayatımda. Uzun yıllar yakınlarımdan hasta olanlara baktım.

[Soru] = 22. *Akademisyenin emeklisi olmaz derler. Emeklilik döneminde gerçekleştirmeyi düşündüğünüz akademik çalışma planlarınız var mı? Varsa nelerdir?*

Az önce dediğim gibi, din psikolojisine giriş kitabımın ikinci cildini yazmayı çok istiyordum fakat kendime gelip yazamadım. İçimde bir uhde olarak da kalacak galiba bu durum. Çünkü artık yaşım ilerledi iyice. Zor duyuyorum. Hafızamda unutkanlıklar başladı.

“Araştırmacı: Benim açımdan yaptığımız röportaj oldukça keyifli geçiyor. Umarım sizin için de öyledir. O halde kaldığımız yerden devam ediyoruz.”

(ii) – *Türk din psikolojisinin güncel durumu ve sorunları:*

[Soru] = 23. *Türkiye'deki ilk din psikolojisi çalışmasını hangi yıl ve hangi araştırmayla başlatıyorsunuz? Niçin?*

Türkiye'deki din psikolojisi çalışmaları, benim de asistanı olduğum Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde başlamıştır. Benim

asistanlığımdan önce -daha sonra benim doktora tez danışmanım da olan- Prof. Dr. Bedi Ziya Egemen hocamın 1952 yılında basılan 'Din psikolojisi: Saha, kaynak ve metot üzerine bir deneme' isimli kitabıyla Türkiye'de bu alan tanınmaya başladı aslında. Bu ince hacimli kitap, o dönemde çok iş gördü uzunca bir süre. Şimdi ben fakülteye öğrenci olarak girdiğim ilk ders yılında, 1949-50 ders yılıydı. Fakülte dersleri arasında din psikolojisi vardı. Birinci sınıftan dördüncü sınıfa kadar din psikolojisi dersi vardı. Din psikolojini okumak için öncelikle psikolojiyi öğrenmek lazımdı. Bizim çok kıymetli hocamız Prof. Dr. Bedi Ziya Egemen, -sözüne de yer vermiştim kitabımın başında- bizim bu derslerimize gelirdi. Daha sonraki yıllarda öğrencilerimden Hayati Hökelekli, ondan sonra benim Ankara'daki öğrencilerimden Mehmet Dağ ve başka asistanlarımın yetişmesi için bütün imkânlarımı çaba harcadım. Gerçekten de onlar, bu alanda yeteneklerini gösterdiler. Her biri birer değer olarak içlerinden profesörlüğe kadar gelenler oldu.

[Soru] = 24. *Başlangıcından (1952) bugüne (2018) Türkiye'deki din psikolojisi çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz? Yani din psikolojisi Türkiye'de nasıl tanındı ve bugünlere geldi?*

Pek belirgin bir çalışma ortamı ortaya çıkmadı. Çıktıysa da ben bilemiyorum artık. Yani ben de bu çalışmaları takip etmekten uzak bir duruma geldim. Zira gerek yaşım itibariyle gerek Ankara'dan uzaklaşmam dolayısıyla emeklilik sonrasındaki alan çalışmalarını ve gelişmelerini takip edecek durumum olmadı. Çünkü Ankara'dan Darıca'daki yazlığıma taşındığımda ancak basılanları takip ediyordum. Onun dışında fazla bir gayretim olamadı. Yani fakülteden arkadaşım Prof. Dr. Beyza Bilgin vardır. Kendisi din eğitimi alanında çalıştı yıllarca. Siz de bilirsiniz Beyza Bilgin'i. Ben mezun olduktan sonra o da asistan olmuştu fakülteye. Çalışmaların gerçekten çok elverişli bir durumda olduğunu söyleyemem ama zayıflamış da diyemem. Çalışmaların artarak devam ettiğini umuyorum.

[Soru] = 25. *Batı orijinli bir bilim dalı olarak Amerika ve Avrupa'daki din psikolojisinin tarihsel gelişimiyle ilgili son dönem çalışmalarındaki kurumsal yapılanmada ve akademik ürün başlıklarında 'din'den 'maneviyat'a geçişi ve/veya her iki kavramı ayrı ayrı kullanmayı da dikkate alarak neler söylemek istersiniz?*

Şimdi bu iki kavramı değerlendirmek için her iki kavram hakkında ayrı ayrı bir etüt yapmak lazımdır. Onların alanlarını, onların gerçek anlam düzenini, kavramlarını ortaya çıkarmak ve bu alanda yazılanlara göre belirlemek gerekir. Bütün bunlar yapıldıktan sonra da bu alanda söz sahibi

olmak mümkündür. Şimdilik bu gelişmeleri takip edersek konuşabilirim.

[Soru] = 26. *Dünyadaki din psikolojisi ile Türkiye'deki din psikolojisi çalışmalarını nicelik ve nitelik açısından karşılaştırdığınızda neler söylemek istersiniz?*

Dikkat edilecek olursa ben de artık yaşlanmış bulunuyorum. Yaşım 98 oldu. Dünyadaki çalışmaları da mektuplarla takip edecek durumda değilim. Ancak bu kültürel hayatı matbaaya, gazetelere ve dergilere yansıyan taraflarıyla bilebiliyorum. Yoksa doğrudan doğruya kendilerine, hocalarına ulaşmış değilim bu çalışmaların. Ama sizin de bulunduğunuz Balıkesir Üniversitesi'nde açılmış bir psikoloji ve din psikolojisi dersi var. Bunun gibi diğer ilahiyat fakültelerinde de bu din psikolojisi dersi hocaları bulunmaktadır. Aynı şekilde onların çalışmaları da bulunmaktadır. Onların çalışmalarını da görerek konuşabilirim ancak. Ben şimdilik bu konu hakkında bir şey söyleyemeyeceğim.

[Soru] = 27. *Size göre Türk din psikolojisinin güncel sorunları nelerdir?*

Öncelikle üniversitede kültürel düzeyi olanlar, din psikolojisinin kavramlarının anlamları üzerinde durabilirler. Yani din psikolojisi neden bahseder? Hangi konuları içerir? Herkes bunu bilemez. Yani bir tarih, bir coğrafya konuları gibi değildir din psikolojisi konuları. Gerçek bir psikoloji kültürüne sahip olanlar ancak din psikolojisi hakkında konuşabilir. Öyle olmalı, öyle konuşulmalıdır zaten. Kültür olmadan konuşmanın bir faydası olmadığı gibi zararı bile dokunabilir insanlara.

[Soru] = 28. *Türkiye'de yapılan din psikolojisi çalışmalarına bakıldığında bazı din psikologlarının sadece teorik çalışmalar yürüttükleri, bazılarının ise sadece ampirik çalıştığı görülüyor? Yani sizce bir din psikoloğunun bilimsel çalışmalarındaki akademik ürün çeşitliliği bağlamında teorik ve ampirik çalışmaların yeri ve ağırlığı nasıl olmalıdır? Niçin?*

Din psikolojisi alanında çalışan akademisyenler, hem teorik hem de ampirik çalışmalar yapmalıdırlar. Sadece bir türe yoğunlaşmak doğru değildir. Birbirinden haberdar olmalı, birbiriyle ilişkili olmalı ve birbirini tamamlamalıdır. Bunlar birbirinden uzak, birbirinden yoksun alanlar değildir. Birbiriyle iç içe alanlardır ve eğer bu iç içelik içinde değerlendirmeler yapılırsa değerli olur. Ayrıca din psikolojisi alanını bilen, yakın alanları da bilecek. Din pedagojisini de bilecek, sosyal psikolojiyi de bilecek. Neden? Çünkü tarif ettiğim gibi, insan biyo-psiko-sosyo-kültürel bir varlıktır, diyoruz. Eğer insanın sosyal ilişkilerini, toplumun bulunduğu ortamı da anlayamazsa o zaman hiçbir şekilde doğru dürüst bir yaklaşım gösterilemez din psikolojisi hakkında. Din psikolojisi, aslında psikoloji

alanının çok geniş bir alt dalıdır. Ama bu yalnız Türkiye'ye özgü bir durum değildir. Amerika'da ve Avrupa'daki pek çok kültürel düzeyi yüksek üniversitelerde okutulan bir derstir. Her üniversite bunu kendi bünyesiyle olumlu bir şekilde getirmiş ve programına koymuştur.

[Soru] = 29. *Peki hocam. YÖK ve Milli Eğitim Bakanlığı, din psikolojisi alanında yurtdışına yüksek lisans ve doktora yapmak üzere yıllardır birçok öğrenci gönderdi. Sonra bunların önemli bir kısmı Türkiye'ye döndüler. Yurtdışında din psikolojisi yüksek lisans ve doktorası yapıp gelenlerin sonraki dönemlerinde Türkiye'deki çalışmalarıyla ilgili düşünceleriniz nelerdir? Bu meslektaşlarımızın Türkiye'deki akademik üretim durumu nedir?*

Vallahi çocuğum bu konuyu takip etmiş değilim pek. Ama gönderildiğini gazeteler yazıyor ve bende okuyorum. Dönenleri de okudum.

[Soru] = 30. *Size göre Türk din psikolojisi çalışmalarının artık kurumsal bir kimlik kazanma zamanı gelmedi mi? Bu bağlamda 12 Ağustos 2014 tarihinde kurulan Din Psikolojisi Derneği'nin şu andaki durumu ve çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Bu sözünü ettiğiniz derneği hiç duymadım doğrusu. Ne zaman açıldı bilmiyorum. Ama güzel bir gelişme kuşkusuz. Benim zamanımda İstanbul'da, İstanbul Üniversitesi'ne bağlı olarak Psikoloji Derneği'nde Nezahat Evrim ve Sabri Özbaydar gibi hocalar vardı. Bunların birçoğu vefat etti. Ondan sonra işte daha hatırlayacağım birkaç hoca daha vardı ki, onların zamanını iyi biliyorum. Onlar benim doçentliğimde de bulundular ve benim bu doçentlik çalışmama çok iyi raporlar verdiler. Çünkü memlekette ilk defa din psikolojisinde patolojik konuları çalışan kişiyim ben. Daha önce psikiyatri alanında çalışanlardan bir iki kişi vardı. Ancak bir iki değinme yaptılar makalelerinde o kadar. Benim danışman hocam Prof. Dr. Bedi Ziya Egemen vardı. Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde psikoloji okutuyordu. Bize de din psikolojisi okutmaya geliyordu. Ancak o da fazla bilgi verememiştir o zamanlar.

[Soru] = 31. *Her yıl düzenlenen din psikolojisi anabilim dalları koordinasyon toplantılarının içeriği ve organizasyonu hakkında neler söylemek istersiniz? Benim düşünceme göre şemsiye organizatör Din Psikolojisi Derneği olmalı ve her yıl bir ilahiyat fakültesiyle birlikte organize yapılmalıdır. Bu konudaki düşünceniz nedir?*

Tabi bu mesleki toplantılardan haberim yok doğrusu. Bunlar benim emekliliğimden çok sonra olsa gerektir. Bu konuda yakından bilgi sahibi olmadığım için şu an bir şey söyleyemeyeceğim. Ancak bu türden meslek toplantılarına aksatmadan devam edilmelidir. Bu türden toplantılar, özellikle

alanda yeni çalışmaya başlayacak genç akademisyenler için önemlidir.

[Soru] = 32. *Din sosyolojisi için yapılan 'genel din sosyolojisi' ve 'özel din sosyolojileri'ne dayalı dikotomik ayrımın bir benzeri de 'genel din psikolojisi' ve 'özel din psikolojileri' şeklinde din psikolojisi için yapılabilir mi? Nasıl?*

Bu tip ayrımlar, nazariye yani bir varsayım olarak ortaya atılıyor. Somutlaşmış belirgin bir hali yok onların. Şimdi herkes bir fikir söylüyor, daha sonra bunlar hakkında söz sahibi olup değerlendirme yapılabilir belki. Benim şimdi bu konularda bir yargı koymam veya öneri getirmem doğru olmaz.

[Soru] = 33. *Bir önceki soruyla bağlantılı olarak Türk din psikolojisi çalışmalarında 'İslam psikolojisi' olması gerektiği yerde midir? Bu bağlamda İslam psikolojisiyle ilgili neler yapılabilir?*

Bu çok zor bir durumdur. Çünkü İslam'ı iyi bilecek. İslam'ı kendi politik bakış açısından incelemeyecek falan yani. O bakımdan İslamiyet kolay kolay öğrenilecek bir din değildir diyemeyeceğim, öğrenilir ama kendini vermesi ve kendisinin asla bir politikanın adamı olmadan bireysel tarafsızlık içerisinde incelemesi gerekir. Buna çok dikkat etmek gerekir. Bizim de o yazan insana güvenimizin artması, onun bireysel açıdan tarafsız olduğuna inanmamızla olur ancak. O bakımdan bu alanda yazılanlara dikkat etmek gerekir.

[Soru] = 34. *Şu anda din psikolojisi alanında Türkiye'de yürütülen lisansüstü yüksek lisans ve doktora tezlerinin kalitelerini nasıl buluyorsunuz? Geçmişten bugüne araştırmalardaki kalite giderek yükseliyor mu yoksa düşüyor mu? Niçin?*

Benim döneminde çok fazla tez yoktu bu alanda. Ama şimdilerde olduğunu düşünüyorum. Fakat kaliteleriyle ilgili bir şey diyemem.

[Soru] = 35. *Türkiye'de yapılan dindarlık ölçme çalışmaları konusunda yerli ölçek denemelerini nasıl değerlendiriyorsunuz? Yeterli mi? Niçin? Neler yapılabilir?*

Bu saçma bir şey. Yani bu konuda dediğim gibi dikkat lazım ve insanlara gerekli güveni vermek için de çok tarafsız olmak gerekir. Ortaya konulan konulara da tarafsız gözle bakmak gerekir. Yani o insanın taraflı olarak karar verdiğine inanırsanız hiçbir şeyine inanamazsınız zaten. O bakımdan bu konuda konuşmak zor.

[Soru] = 36. *Türkiye'de din psikologları genellikle teoloji/ilahiyat lisanslı oluyor. Bazen psikoloji ve/veya PDR lisanslı din psikologları da yetişiyor. Alan uzmanlığı bağlamında aralarındaki yeterlilik düzeylerinin farklılığı*

konusunda neler söylemek istersiniz?

Ben derim ki her ikisi de birbirlerinin alanlarına iyice yaklaşsınlar, birbirlerinin alanlarını iyi bilsinler. Yani din psikolojisini bilen bir din psikoloğu, psikoloji alanını ve çevre alanlarını yani sosyal psikolojiyi, gelişim psikolojisini iyi incelemesi lazım. Bunun için de bir ortam, bir sınır yaratmak mümkün değildir. Ne kadar incelenirse o kadar değer kazanır bu alanlar. Daha çok konuşulabilir bunun hakkında.

[Soru] = 37. *Türkiye'deki din psikolojisi çalışmalarında cinsiyet faktörü göz önüne alındığında, bu alanda çalışan bayanlar mı yoksa erkekler mi daha fazladır? Niçin?*

Zaten üniversitelerde eğitim ve psikoloji alanlarına giren öğrenciler daha çok kızlar oluyor tahmin ediyorum. Bunu değerlendirmiştim daha öncede zaten. Yani kızların sayısının giderek arttığını düşünüyorum doğrusu. Psikolojiye kızların ilgilerinin daha fazla olması, sahada kız öğrencilerin sayılarını da arttırmıştır diye düşünüyorum.

[Soru] = 38. *Değerli hocam, Türk din psikolojisi çalışmalarında uzun yıllar nicel araştırmalar yapıldı. Bizim kuşak ve bizden önceki kuşaklar, hep bu metodolojiyle yetiştik. Fakat son dönem Türk din psikolojisi araştırmalarında nicel desenden nitel desene doğru belirgin bir yönelim var. Bu metodolojik paradigma değişimini nasıl yorumluyorsunuz?*

Bilim dallarında dönem dönem yöntem modası olabilir. Evet, uzunca yıllar nicel metotlar modaydı takip edebildiğim kadarıyla.

[Soru] = 39. *Ayrıca din psikologları akademik çalışmalarında teorik ve ampirik çalışma dengesini nasıl kurmalıdırlar? Hiç ampirik çalışma yapmayan din psikoloğu meslektaşlarımız olduğu gibi hiç teorik çalışma yapmayan din psikologlarımız da var. Bu konudaki dengeyi nasıl sağlamak gerekiyor?*

İkisinin de birbiriyle ilişkili, bağlantılı ve birbiriyle eşit şekilde yürütülmesi gerekir. Yani bir din psikoloğu, teorik çalışma yaptığı kadar ampirik çalışmalar da yapmalıdır. Çünkü her birinin alan uzmanlığı için kişisel yeterliliğine kattığı değer önemlidir.

[Soru] = 40. *Sayın hocam, din psikoloğu Ok'un (2006) değerlendirmesine göre; Türkiye'de din psikolojisi alanında yapılan çalışmalarda, bu ülkenin kültürüne özgü ya da bu kültürde yapılan ampirik çalışmalardan yola çıkarak geliştirilmiş veya yaygınlık kazanmış bir psikoloji ekolünün ya da kuramının varlığından söz etmek henüz erken gözükmektedir. Çalışmalar daha çok Kuzey Amerika ve Batı Avrupa (Hıristiyan) geleneğinde geliştirilenlerin İslami ortamdaki bir tekrarı, test edilmesi, ya da onlara yapılan katkılardan ibaret*

olmaya devam etmektedir. Bu bağlamda Türk din psikolojisi çalışmalarındaki 'ekolleşme' ve Türkiye'deki ekolleşmeyle ilişkili 'hoca' faktörü konusunda neler söylemek istersiniz?

Hangi uzmanlık alanında olursa olsun akademik araştırmalarda hoca faktörü çok önemlidir. Ekolleşme de zaman içinde alanda çalışan hocalarla olabilecek bir şeydir. Benim öğrencilerim alanda ilk olmam sebebiyle zaman zaman Armaner ekolünden söz ederler.

[Soru] = 41. *Bu dönemde (2010 yılından bu yana) yeni ilahiyat fakültelerine bağlı olarak açılan din psikolojisi bilim dalındaki lisansüstü programlarını nasıl değerlendiriyorsunuz? Yeni açılan bu programlar, din psikolojisi alanında kaliteli bir lisansüstü eğitim için nelere dikkat etmelidirler?*

Her alandaki kaliteli bir eğitim için bir kere temel bilgi tabanına sahip olmak lazım. Hangi alan olursa olsun onu destekleyen bilimleri de ihmal etmemek gerekir. Çünkü alanı iyi tanımak için alanı destekleyen temel bilgilerin rolü çok büyüktür o bilim üzerinde. Bence alanı iyi değerlendirmek bu toplu bilgiyle ve anlayışla olabilir ancak.

[Soru] = 42. *Son dönemde giderek yıldızı parlayan din psikolojisinin klinik saha uygulaması olarak da konumlandırılabilir olan manevi danışmanlık ve rehberlik -(mdr) alanıyla ilgili düşünceleriniz nelerdir? Bu bağlamda alanın Türkiye'deki geleceğini nasıl görüyorsunuz?*

Şimdi bu sizin anlattığınız alanın üzerinde daha fazla konuşulması ve bilgi alınması gerekir. Yani bu yeni bir alan diyorsunuz. Bir kere alan önce bir yerleşsin, biraz otursun. Bu yeni alandaki çalışmaları bir görelim. Ondan sonra inşallah ölmez de sağ kalırsam sizinle tekrar görüşürüz. Bize bilgi verirsiniz, o zaman bende verdiğiniz bu bilgilere göre bir mantalite yürütür size cevap verebilirim. Ama tebrik ederim bu konudaki çalışmalara başladığınız, bir işe başlamak yarımamak demektir. Bu konuda bana düşen bir görev olursa da memnuniyetle iletirim size. O bakımdan şimdilik söyleyeceğim tebriklerle çalışmalarınıza kolaylıklar dilemektir.

[Soru] = 43. *Bir önceki soruyla bağlantılı olarak Türkiye'de hızla manevi danışmanlık ve rehberlik alanında tezli ve tezsiz yüksek lisans programları açılmaktadır. Sanki din eğitimcileri de bu alanda var olmak istemektedirler. Özel alan yeterliliği bağlamında bu alanda nasıl bir akademik eğitim verilmelidir? Din eğitimcilerinin bu alandaki yeri ne olmalıdır?*

Bu konuda yeterli bilgilerim olmadığından bir şey söyleyemeyeceğim.

"Araştırmacı: Benim açımdan yaptığımız röportaj oldukça keyifli geçiyor. Umarım sizin için de öyledir. O halde kaldığımız yerden devam

ediyoruz.”

(iii) –Türk din psikolojisinin geleceği:

[Soru] = 44. *Değerli hocam, geleceğe bir projeksiyon tutmak gerekirse Türk din psikolojisinin bu aşamadan sonra gideceği ve gitmesi gerektiği yön neresi olmalıdır? Niçin?*

Türk din psikolojisinin şu anki son durumunu net olarak bilemediğim için bir şey söylemem doğru olmaz.

[Soru] = 45. *Size göre gelecekteki Türk din psikolojisi çalışmalarında hangi alanlarda öncelikli konular çalışılmalıdır? Niçin?*

Bakın şu kitabı görüyorsunuz (‘Psikopatoloji’de dini belirtiler’ kitabını eliyle gösteriyor), onun arkasında benim konuştuğum insanlara ilişkin bilgiler var. Onların her biri, mesela siyasal bilgiler fakültesinden mezun olmuş, kibir yerde, memuriyet yapıyor aynı zamanda, burslu da okumuş birisi, bana geliyor ve ‘-ben Allah’la konuşuyorum’, diyor. Tövbe haşa. Ben dinliyorum onu, anlatıyor anlatıyor anlatıyor ve bu memuriyet yapıyor. Şimdi ben böyle vakalarla çalıştım o kitapta.

[Soru] = 46. *2014 yılında kurulan Din Psikolojisi Derneği’nin Türk din psikolojisi çalışmaları için gelecek vizyonu ve misyonu ne olmalıdır?*

Daha önce de söylediğim gibi bu konuda yorum yapamayacağım. Çünkü böyle bir derneğin varlığını sizden duydum ilk kez.

“*Araştırmacı:* Benim açımdan yaptığımız röportaj oldukça keyifli geçiyor. Umarım sizin için de öyledir. O halde kaldığımız yerden devam ediyoruz.”

(iv) – Yeni nesil din psikologlarına öneriler:

[Soru] = 47. *Size göre din psikolojisi alanında uzmanlık yapacak öğrencilerin ne gibi özelliklere ve donanımına sahip olması gerekir? Niçin?*

Din psikolojisi alanında çalışacak öğrenciler, mümkün olduğu kadar bunları kanıtlayacak delilleri insanlar üzerinde belirleyerek onları deşifre edip insanlara açıklamak gerekliliğini duymalıdır. Çünkü benim ‘Psikopatolojide din’ kitabımda insanlarla yaptığım temasları kitabın sonuna ekleyerek onlara insana ilişkin daha yakın bir realite vermiş oldum.

[Soru] = 48. *Türk din psikolojisi araştırmalarında atölye çalışmaları tarzındaki akademik ürünlerin oranının oldukça az olduğunu görüyoruz. Bundan sonraki süreçte atölye çalışmalarının artması için yeni nesil din psikologlarına önerileriniz nelerdir?*

Bu konuda yorum yapamayacağım.

[Soru] = 49. *Peki, hocam din psikolojisi alanında çalışmaya yeni başlayan genç kuşak akademisyen din psikologlarına veya çalışmayı düşünen potansiyel araştırmacılara önerileriniz nelerdir?*

Yukarıda değindiğim noktalara dikkat edilmeli. Okumalı ve bilgi sahibi olunmalıdır. Her şeyden önce bilimsel ciddiyet ve disiplin alışkanlıklarını kazanmaları gereklidir. Bunlar olmadan bilim üretilemez.

[Soru] = 50. *Sayın hocam son olarak Türk din psikolojisi çalışmaları üzerine kişisel düşüncelerinize yer verdiğimiz bu röportajla ilgili düşünceleriniz nelerdir?*

Bugün benden randevu alarak gelmeniz beni çok onurlandırdı ve duygulandırdı (gözleri yaşıyor). Çok teşekkür ediyorum. Çünkü bu alanla ilgilenip de, bu alanı genişletecek olan ancak benden sonraki nesildir. Din psikolojisi alanında Türkiye’de ben bir başlangıç yaptım, bir yol açtım, bir caddenin kapılarını araladım ama o yolda yürüyecek olan sizlersiniz. Ankara’da ki asistanlarımdan bazıları profesör oldular. Samsun’daki asistanlarım aynı şekilde. Bu iş, bir bayrak yarısıdır. Benim yaşım doksan sekiz oldu şimdi. Bu bayrağı ben artık geriden gelenlere uzattım, onlar daha da ileri götürsünler diye. Benim ‘Din psikolojisine giriş-1’ kitabım, Türkiye’de bu alanda ilk kitaplardan biridir. Böylece bu konuda Türkiye üniversitelerinin de din psikolojisi alanında yeterliliğini ispat etmesi beni çok sevindirecektir. Hiç değilse bu açtığımız kapının kapanmayacağını, değerlendirileceğini bana anlatmış olur ki, bu durum da benim yaşama sevincimi artıracaktır. Ben tekrardan size benim hayatımı konu alan bir makale çalışması yaptığımız için teşekkür ediyorum. Evime kadar buyurdunuz, çalışmalarınız bereketli olsun.

“Araştırmacı: Saygıdeğer hocam, röportajımıza katılma zahmetinde bulunduğunuz için şahsım ve tüm din psikoloğu meslektaşlarım adına size çok teşekkür eder, emeklilik yaşamınızda sağlık ve mutluluklar dilerim.”

Sonuç

Gerek sosyal bilimler olsun gerekse fen bilimleri olsun bir uzmanlık alanı olarak insan üretimi her bir bilim dalı, ilgili saha ‘aktörleri/akademisyenler/araştırmacılar’ tarafından yapılmaktadır. Bu sebeple akademik bir ‘ürün/çıktı’ olarak yapılan bilimsel araştırmalar ve bunları içeren yayınların kalitesi, kuşkusuz ki alan aktörünün sahadaki alan uzmanlık kalitesiyle doğrudan ilişkili olgusal bir durumdur. Bu bağlamda din psikolojisi üzerine bilimsel üretimin yapıldığı üniversitelerde görevli tüm akademik personel ‘öğretim elemanı / academic staff’ olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla öğretim elemanı kavramı, “profesör, doçent,

dr. ögr. üyesi, öğretim görevlisi, araştırma görevlisi, uzman, çevirmen” gibi akademik personeli kapsamaktadır. Türk üniversitelerindeki din psikolojisi anabilim dallarında çalışan öğretim üyeleri ise yükseköğretim kurumlarında ‘profesör, doçent veya dr. ögr. üyesi’ unvanlarıyla din psikolojisi alanındaki bilimsel araştırmalarını yürütmektedirler (bkz. Karakütük, 2001; ayrıca krş. Varış, 1973). Ankara Üniversitesi ve Ondokuz Mayıs Üniversitesi’nde çeşitli unvanlarda öğretim üyesi statüsünde 27 yıl akademik çalışmalar yapan Türk din psikolojisinde öncü bir isim olarak Neda Armaner (1920-1987) üzerine yapılan bu çalışmada, adı geçen din psikoloğunun akademik çalışmalarının yanı sıra kendisiyle yapılan bir röportaja da yer verilmiştir.

Neda Armaner (1920-1987) üzerine yapılan biyografik içerikli bu araştırmada sonuç olarak;

i)-*Akademik hayatı*: Armaner’in 7 yaşında ilköğrenimini tamamladığı; 17 yaşında Ankara Kız Lisesi’nden mezun olarak ortaöğrenimini tamamladığı; 29 yaşında ilk dönem mezunlarından birisi olarak Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ni bitirerek yükseköğrenimini tamamlayıp Edirne ilinde 6 yıl öğretmenlik yaptığı; 40 yaşında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde din psikolojisi asistanı olarak akademik çalışma yaşamına başladığı; 43 yaşında din psikolojisi ‘bilim doktoru’, 52 yaşında ‘doçent’, 62 yaşında ise ‘profesör’ unvanlarını aldığı; son olarak Ondokuz Mayıs Üniversitesi’nde öğretim üyesi olarak çalışırken 67 yaşında yaş haddinden emekli olduğu; dolayısıyla toplamda 27 yıl Ankara Üniversitesi ve Ondokuz Mayıs Üniversitesi’nde akademisyenlik yaptığı;

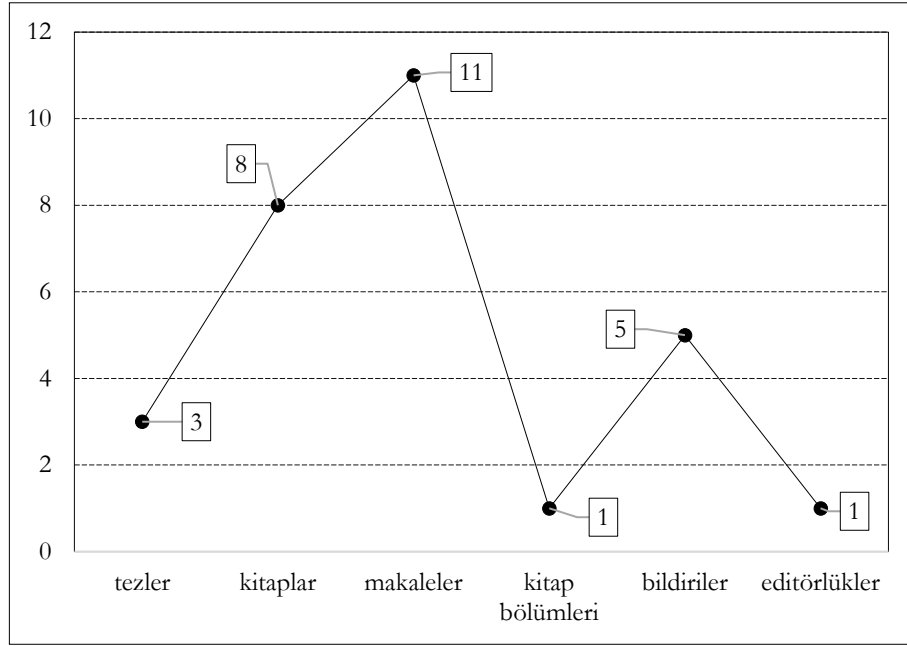
(ii)-*Özel ilgi alanları*: “(i) din psikolojisi ve din pedagojisi ilişkisi, (ii) psikopatolojide dinsel semptomlar, (iii) din pedagojisinde metodoloji, (iv) kişilik eğitimi, (v) dinsel iletişim, (vi) kadın araştırmaları’ gibi özel ilgi alanları (n=6) olduğu;

(iii)-*Türk din psikolojisi tarihindeki bağlamsal konumu*: Türkiye’nin ilk din psikoloğu olarak Armaner’in Türk din psikolojisi tarihindeki bağlamsal konumunun, ikinci nesil din psikologlarını yetiştiren Türk din psikolojisi kurucularının yer aldığı din psikolojisinin tanınması sürecini kapsayan ilk dönem [1949-1979] içerisinde değerlendirilebileceği;

(iv)-*Akademik çalışmaları /eserleri*: Armaner’in akademik çalışmalarına bakıldığında ise (a)-*tezleri*: (1949-1972)-Yüksek lisans tezinin olmadığı; buna karşın lisans, doktora ve doçentlik tezlerine (n=3) sahip olduğu; (b)-*kitapları*: (1957-1980)-Din psikolojisi alanında basılmış kitapları (n=8) olduğu; (c)-*makaleleri*: (1958-1986)-Ulusal akademik dergilerde özgün bilimsel makalelerinin (n=11) yayınlandığı; (d)-*kitap bölümleri*:

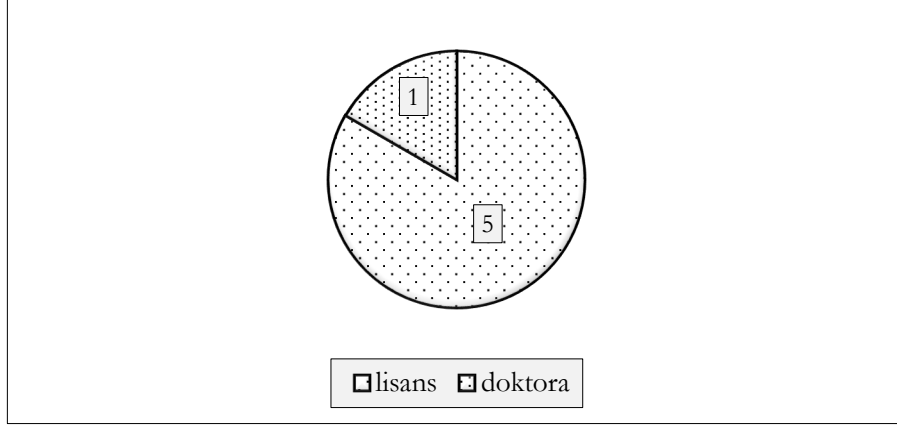
(1976)-Ulusal kitaplarda yer alan bölümünün (n=1) yayınlandığı; (e)-*bildirileri*: (1967-1987)-Çeşitli ulusal seminer ve sempozyumlarda (n=5) bildiriler sunduğu; (f)-*editörlükleri*: (1976)-Alanla ilgili edisyon kitabına (n=1) editörlük yaptığı saptanmıştır (bkz. Grafik-1). Toplam olarak ortalama (n=29) bir bilimsel çalışma/eser listesine sahip olan Armaner'in akademik ürün çeşitliliğine göre bakıldığında ise en çok makalesinin (n=11) olduğu, bunu da sırasıyla kitap (n=8) ve bildirilerinin (n=5) izlediği görülmüştür.

Grafik-1: Armaner'in akademik ürünleri-(çalışmalar/eserler)

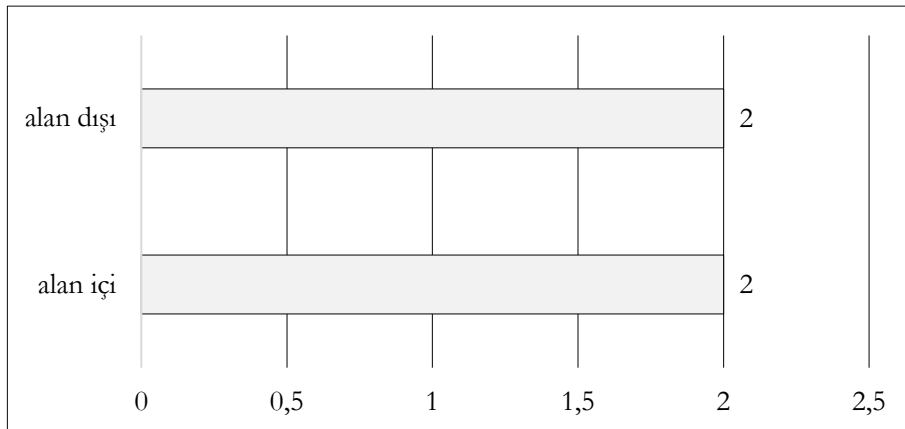
(v)- *Lisans ve lisansüstü dersleri*: Armaner'in öğretim üyeliği boyunca verdiği derslere bakıldığında da (a)- *lisans dersleri*: Lisans düzeyinde uzmanlık alanı başta olmak üzere ilgili yan alanları da kapsayan zorunlu (n=3) ve seçmeli (n=1) derslerin yanı sıra pedagojik formasyon paketinden de ders (n=1) verdiği; (b)- (*lisansüstü*) - *yüksek lisans ve doktora dersleri*: Lisans üstü düzeyde verdiği derslere bakıldığında yüksek lisans programı olmadığı için adı geçen bu programda ders vermeyip sadece doktora düzeyinde ders (n=1) verdiği saptanmıştır (bkz. Grafik-2). Dolayısıyla elde edilen bu nitel ve nicel verilere göre hem lisans hem de lisansüstü düzeyde (n=6) dersler veren Armaner'in akademik ürün çeşitliliğine göre bakıldığında en çok lisans düzeyinde (n=5) dersler verdiği, bunu sırasıyla doktora (n=1) derslerinin takip ettiği saptanmıştır.

Grafik-2: Armaner'in akademik ürünleri-(dersler)

(vi)-Yönettiği lisansüstü tezleri: Son olarak Armaner'in öğretim üyeliği boyunca yönettiği lisansüstü tezlere bakıldığında ise akademisyenlik yaptığı dönemde yüksek lisans programı olmadığı için adı geçen bu programa kayıtlı herhangi bir tez yönetmediği; ancak sınırlı sayıda doktora tezi (n=4; 1981-1987) yönettiği saptanmıştır. Elde edilen bu resmi kayıtlara ve kendi ifadesine göre sadece doktora düzeyinde (n=4) tezler yöneten Armaner'in ilk doktora öğrencisinin Asaf Demirbaş (1981), son doktora öğrencisinin ise Recep Yaparel (1987) olduğu; tespit edilen tezlerden sadece Yaparel'in (1987) tezinin ulusal tez merkezi kayıtlarında görüldüğü; yönettiği tüm doktora tezlerinden (n=4) yarısının (n=2) din psikolojisi alanında –alan içi- olduğu (bkz. Grafik-3); diğer alanlardaki –alan dışı- tez yönetimlerinin ise dönemindeki akademisyen yetersizliği vb. sebeplerle gerçekleştirildiği tespit edilmiştir.

Grafik-3: Armaner'in akademik ürünleri-(yönettiği doktora tezleri)

Öte yandan bu makalede, Armaner'in Türk din psikolojisi çalışmaları üzerine kişisel düşüncelerini içeren röportaj kayıtlarına da yer verilmiştir. Bu kapsamda araştırmacı tarafından röportaj soruları ve cevapları, "(i) özel ve akademik yaşam (n=22), (ii) Türk din psikolojisinin güncel durumu ve sorunları (n=21), (iii) Türk din psikolojisinin geleceği (n=3); (iv) yeni nesil din psikologlarına öneriler (n=4)" başlıklı alt temalara göre düzenlenerek verilmiştir. Bu araştırmada kullanılan röportaj sorularına (n=50) verilen cevaplar incelendiğinde; alana ilişkin önemli öznel analizler yapan Armaner'in emeklilik sonrasında çeşitli yaşamsal zorunluluklar sebebiyle din psikolojisi alanındaki yeni akademik gelişmeleri düzenli biçimde takip edemediği tespit edilmiştir (röportaj soruları için bkz. Ek-2).

Armaner'in din psikolojisi alanındaki akademik çalışmalarının içeriklerine bakıldığında, kendi döneminde çalışılan ilk konular olmaları bakımından orijinalliklerinden söz edilse de bugün (2018) aynı ve/veya benzer konularda çok daha kaliteli çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Aynı analiz, alanda yazdığı ilk el kitaplarından biri olan 'Din psikolojisine giriş-I' (1980) çalışması için de yapılabilir. Armaner'in yazdığı adı geçen bu eser de, alanda ilk el kitaplarından olması bakımından literatürdeki nostalji değerini korumaktadır. Kendisiyle yapılan röportajdan da anlaşıldığına göre 'Din psikolojisine giriş-II' adlı eserinin müsvedde çalışmalarını yapmış fakat yaşamış olduğu bazı yaşamsal olumsuzluklar sebebiyle adı geçen bu eserini baskı aşamasına getirememiştir. Bundan da büyük bir üzüntü duyduğunu ifade etmiştir. Kısaca, kronolojik olarak akademiya geç yaşlarda (40 yaş) giren Armaner'in Türk din psikolojisindeki yeri ve akademik çalışmalarının, alanda ilk olmasından kaynaklı nostaljik değerinin altı çizilmeli ve çalışmalarına yönelik yapılacak analiz ve eleştirilerde, sınırlı akademik ortamın ve olanakların göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Din psikolojisi bilim dalında bir alan aktörü olarak Türkiye'deki ilk akademisyen din psikoloğu Neda Armaner üzerine biyografik içerikli elde edilen verilerin yer aldığı bu makalede son olarak, Türk din psikolojisi alanında uzun yıllar akademik çalışmalar yaparak emekli olan akademisyen din psikologlarının hayatlarını ve bilimsel çalışmalarını konu edinen biyografik çalışmaların yapılması önerilebilir. Bu türden biyografik çalışmalar geleneğinde en anlamlı olanı ise üzerinde çalışılacak emekli akademisyen din psikoloğunun, kendi öğrencilerinden birisi tarafından yapılmasıdır.

KAYNAKÇA

- ALKAN, E. (2010). Prof. Dr. Mustafa Tahralı: Biyografik ve bibliyografik bir değini. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 25, 9-19.
- ALLPORT, G. W. & ROSS, J. M. (1967). Personal religious orientation and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5 (4), 432.
- ALLPORT, G. W. ve ark. (1954). *The nature of prejudice*.
- ARMANER, N. (1980). *Din psikolojisine giriş-I*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- DURMUŞ, A. (2003). Türk din eğitiminde öncü bir isim: Beyza Bilgin. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (3), 145-167.
- EGEMEN, B. Z. (1952). *Din psikolojisi: Saha, kaynak ve metot üzerine bir deneme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- EMMONS, R. & PALOUTZIAN, R. F. (2001). Din psikolojisi. (çev. A. Ayten). *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21 (2), 105-124.
- FREUD, S. (1950). Totem and taboo, (çev. J. Strachey). *Complete Psychological Works*, 13.
- GÜVERCİN, G. (2015). Biyografik araştırmalar ve biyografik anlatı görüşmesi. (içinde) *Nitel araştırma: Yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımlar*. (ss. 172-184). [ed. F. N. Seggie & Y. Bayyurt]. Ankara: Anı Yayıncılık.
- HALL, G. S. (1917). *Adolescence*. Jesus the Christ in the Light of Psychology.
- JAMES, W. (1902). *The varieties of religious experience*. New York: McKay.
- JAMES, W. (2017). *Dinsel deneyimin çeşitliliği*. (çev. İ. H. Yılmaz). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- JUNG, C. G. (1938). Psychological aspects of the mother archetype. *Collected Works of C.G. Jung*, 9 (1), 75-110.
- KARAKÜTÜK, K. (2001). *Öğretim üyesi ve bilim insanı yetiştirme: Lisansüstü öğretimin planlaması*. (2. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- KARASAR, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar-ilkeler-teknikler*. (31. baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- KOÇ, M. (2010). Türk din psikologları (1949-2010) üzerine biyografik bir araştırma-I. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33, 187-210.
- KOÇ, M. (2011a). Türk din psikologları (1949-2010) üzerine biyografik bir araştırma-II. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35, 227-246.
- KOÇ, M. (2011b). Türk din psikologları (1949-2010) üzerine biyografik bir

araştırma-III. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36, 265-285.

KOÇ, M. (2012). Psychology of religion in Turkey (1949–2012): An overview. *Archive for the Psychology of Religion (Special Issue: Psychology of Religion in Turkey)*, 34 (3), 327-340.

KOÇ, M. (2015). Türkiye’de din psikolojisi çalışmaları (1949–2013) üzerine genel bir bakış. *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (2), 301-330.

OK, Ü. (2006). Türkiye’de din psikolojisi: Neredeyiz ve nereye gidebiliriz? *İslami Araştırmalar Dergisi*, 19 (3), 441-456.

ROBERTS, B. (2002). *Biographical research*. Londra: Open University Press.

ROSENTHAL, G. (2004). Biographical research. (içinde) *Qualitative research practice*. (ss. 48-65). [ed. C. Seale ve ark.]. Londra: Sage

STARBUCK, E. D. (1899). *The psychology of religion: An empirical study of the growth of religious consciousness*, 38. Walter Scott.

ULUSAL TEZ MERKEZİ (<https://tez.yok.gov.tr>). (Erişim: Şubat 2017).

VARIŞ, F. (1973). *Türkiye’de lisans-üstü eğitim: Sosyal bilimler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

EKLER:

Ek-1: Fotoğrafları

2018 (98 yaşında)

Gençlik-Yetişkinlik-Yaşlılık

Ailesi

Edirne Öğretmen Okulu (1953-1959)

Edirne Öğretmen Okulu (1953-1959)

Emeklilik - (Ankara)

Doğum günü kutlaması (Emeklilik-İzmit)

Konferans (Emeklilik-İzmit)

Konferans (Emeklilik-İzmit)

Emeklilik - (İzmit)

Ek-2: Röportaj soruları

* Röportaj – [Mülakat]

“Araştırmacı: Kıymetli hocam, uzun yıllar süren akademik çalışma hayatınızı tamamlayarak yakın bir zamanda emekli oldunuz. Bu sebeple eğer izin verirseniz sizinle (i) özel ve akademik yaşamınız, (ii) Türk din psikolojisinin güncel durumu ve sorunları, (iii) Türk din psikolojisinin geleceği ve (iv) yeni nesil din psikologlarına öneriler” tema başlıklarında bir röportaj yapmak istiyorum.”

[i]- Özel ve akademik yaşam:

1. Kıymetli hocam, isterseniz öncelikle kişisel yaşamınızdan başlayalım. Kısaca kendinizi tanıtabilir misiniz? Yani nasıl bir çocukluk ve gençlik döneminiz oldu? Çocukken ve gençken yaşama ilişkin hayalleriniz ve hedefleriniz nelerdi?
2. Yaşam felsefenizi birkaç cümleyle nasıl betimleyebilirsiniz?
3. Hobileriniz nelerdir?
4. Kendinizi nasıl bir eş, anne ve büyükanne olarak görüyorsunuz?
5. Eleştiriye açık mısınızdır? Yani meslektaşlarınız sizi eleştirirler miydi? Sizin bu eleştirilere tepkileriniz nasıl olurdu?
6. Yaşamınızda dönüm noktası olarak nitelendirebileceğiniz bir olay var mı? Varsa nedir?
7. Akademisyen olmasaydınız başka ne iş yapmak isterdiniz?
8. Akademik yaşamınız boyunca unutmadığınız ve sizi etkileyen bir anınız/hatıranız varsa bizimle paylaşabilir misiniz?
9. Bir akademisyen olarak din psikolojisi alanında çalışmamış olsaydınız başka hangi alanda akademik kariyer yapmak isterdiniz?
10. Akademik kariyer planlamanızda neden din psikolojisi alanını seçtiniz? Genel ve özel sebepleri var mı? Varsa nelerdir?
11. Din psikolojisi alanındaki akademik çalışmalarınıza nasıl başladınız? Yani akademik kariyeriniz hangi aşamalardan geçerek sonuçlandı? Lisans ve lisansüstü (master ve doktora) eğitiminizi nerelerde ve nasıl yaptınız?
12. Sizin din psikolojisi alanında yetiştiğiniz dönemde üzerinizde emeği olan hocalarınız kimlerdir? Yani kimler ve hangi sebeple akademik yaşamınızda yer aldılar ve çalışmalarınıza yön verdiler?
13. Akademik çalışmalarınıza bakıldığında ağırlıklı olarak hangi alt alanlarda araştırmalarınızı yürüttünüz? Akademik kariyeriniz süresince din psikolojisi alanındaki bilimsel çalışma konularınızı nasıl belirlediniz? Veya hangi konular üzerinde çalışacağınıza nasıl karar verdiniz?
14. Bilimsel kitap, makale, bildiri gibi akademik ürünlerinizde en çok beğendiğiniz ve başyapıtım diyebileceğiniz bir eser/çalışma var mı?

Varsa hangisidir?

15. Şu anda geriye dönüp baktığımızda akademiada akademisyen olarak öğretim üyeliği yapan kaç master ve/veya doktora öğrenciniz vardır? Lisansüstü yetiştirdiğiniz öğrenci sayısında hedeflediğiniz sayıya ulaşabildiniz mi? Bu bağlamda “hocaların hocası” olmak nasıl bir duygudur?
16. Sayın hocam, Türk din psikolojisi çalışmalarına uzun yıllar emek veren akademisyen bir din psikoloğu olarak yanlış anlaşıldığınızı düşündüğünüz bir konu oldu mu? Nasıl ve Niçin?
17. Türk din psikolojisi çalışmalarında son bir kaç yıl içinde okuduğunuz, takdir ettiğiniz, takibe değer bulduğunuz kişiler, kitaplar ve konular var mı? Varsa nelerdir?
18. Benim bir düşüncem var hocam. Emekliliğe yakın olan veya emekli olan din psikoloğu hocalarımızın o döneme kadar yayınladığı makalelerini yeniden elden geçirerek iki kapak arasında çeşitli başlıklarla kitap formatında yayınlamalarının akademik bir ödev/görev olduğu kanısındayım. Bu türden çalışmaların, o akademisyen için bir anlamda akademik ürün koleksiyonu değeri taşıyabileceği de söylenebilir. Sizin de bu tür çalışmalarınızın olduğunu biliyorum. Bu konuda neler söylemek istersiniz?
19. Sayın hocam, ne zaman emekli oldunuz? Akademiada asistanlığınızdan emekliliğinize kadar toplam kaç yıl çalıştınız?
20. Değerli hocam, 27 yıllık akademik çalışma yaşamınızda evdeki hesabı çarşıya uydurabildiniz mi? Yani kurumsal anlamda üniversite çatısı altında akademik çalışma yaşamınız boyunca akademik çalışma planlarınız kapsamındaki tüm projelerinizi gerçekleştirebildiniz mi? Bu bağlamda yaptıklarınız veya yapamadıklarınız hakkında neler söylemek istersiniz?
21. Emeklilik sonrası akademik planlarınız dışındaki hayalleriniz nelerdir?
22. Akademisyenin emekli olmaz derler. Emeklilik döneminde gerçekleştirmeyi düşündüğünüz akademik çalışma planlarınız var mı? Varsa nelerdir?

[ii]-*Türk din psikolojisinin güncel durumu ve sorunları:*

23. Türkiye'deki ilk din psikolojisi çalışmasını hangi yıl ve hangi araştırmayla başlatıyorsunuz? Niçin?
24. Başlangıcından (1952) bugüne (2018) Türkiye'deki din psikolojisi çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz? Yani din psikolojisi Türkiye'de nasıl tanındı ve bugünlere geldi?
25. Batı orijinli bir bilim dalı olarak Amerika ve Avrupa'daki din psikolojisinin tarihsel gelişimiyle ilgili son dönem çalışmalarındaki kurumsal yapılanmada ve akademik ürün başlıklarında 'din'den

- 'maneviyat'a geçişi ve/veya her iki kavramı ayrı ayrı kullanmayı da dikkate alarak neler söylemek istersiniz?
26. Dünyadaki din psikolojisi ile Türkiye'deki din psikolojisi çalışmalarını nicelik ve nitelik açısından karşılaştırdığınızda neler söylemek istersiniz?
 27. Size göre Türk din psikolojisinin güncel sorunları nelerdir?
 28. Türkiye'de yapılan din psikolojisi çalışmalarına bakıldığında bazı din psikologlarının sadece teorik çalışmalar yürüttükleri, bazılarının ise sadece ampirik çalıştığı görülüyor? Yani sizce bir din psikoloğunun bilimsel çalışmalarındaki akademik ürün çeşitliliği bağlamında teorik ve ampirik çalışmaların yeri ve ağırlığı nasıl olmalıdır? Niçin?
 29. Peki hocam. YÖK ve Milli Eğitim Bakanlığı, din psikolojisi alanında yurtdışına yüksek lisans ve doktora yapmak üzere yıllardır birçok öğrenci gönderdi. Sonra bunların önemli bir kısmı Türkiye'ye döndüler. Yurtdışında din psikolojisi master ve doktora yapıp gelenlerin sonraki dönemlerinde Türkiye'deki çalışmalarıyla ilgili düşünceleriniz nelerdir? Bu meslektaşlarımızın Türkiye'deki akademik üretim durumu nedir?
 30. Size göre Türk din psikolojisi çalışmalarının artık kurumsal bir kimlik kazanma zamanı gelmedi mi? Bu bağlamda 12 Ağustos 2014 tarihinde kurulan Din Psikolojisi Derneği'nin şu andaki durumu ve çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?
 31. Her yıl düzenlenen din psikolojisi anabilim dalları koordinasyon toplantılarının içeriği ve organizasyonu hakkında neler söylemek istersiniz? Benim düşünceme göre şemsiye organizatör Din Psikolojisi Derneği olmalı ve her yıl bir ilahiyat fakültesiyle birlikte organize yapılmalıdır. Bu konudaki düşünceniz nedir?
 32. Din sosyolojisi için yapılan 'genel din sosyolojisi' ve 'özel din sosyolojileri'ne dayalı dikotomik ayrımın bir benzeri de 'genel din psikolojisi' ve 'özel din psikolojileri' şeklinde din psikolojisi için yapılabilir mi? Nasıl?
 33. Bir önceki soruyla bağlantılı olarak Türk din psikolojisi çalışmalarında 'İslam psikolojisi' olması gerektiği yerde midir? Bu bağlamda İslam psikolojisiyle ilgili neler yapılabilir?
 34. Şu anda din psikolojisi alanında Türkiye'de yürütülen lisansüstü master ve doktora tezlerinin kalitelerini nasıl buluyorsunuz? Geçmişten bugüne araştırmalardaki kalite giderek yükseliyor mu yoksa düşüyor mu? Niçin?
 35. Türkiye'de yapılan dindarlık ölçme çalışmaları konusunda yerli ölçek denemelerini nasıl değerlendiriyorsunuz? Yeterli mi? Niçin? Neler yapılabilir?

36. Türkiye’de din psikologları genellikle teoloji/ilahiyat lisanslı oluyor. Bazen psikoloji ve/veya pdr lisanslı din psikologları da yetişiyor. Alan uzmanlığı bağlamında aralarındaki yeterlilik düzeylerinin farklılığı konusunda neler söylemek istersiniz?
37. Türkiye’deki din psikolojisi çalışmalarında cinsiyet faktörü göz önüne alındığında, bu alanda çalışan bayanlar mı yoksa erkekler mi daha fazladır? Niçin?
38. Değerli hocam, Türk din psikolojisi çalışmalarında uzun yıllar nicel araştırmalar yapıldı. Bizim kuşak ve bizden önceki kuşaklar, hep bu metodolojiyle yetiştik. Fakat son dönem Türk din psikolojisi araştırmalarında nicel desenden nitel desene doğru belirgin bir yönelim var. Bu metodolojik paradigma değişimini nasıl yorumluyorsunuz?
39. Ayrıca din psikologları akademik çalışmalarında teorik ve ampirik çalışma dengesini nasıl kurmalıdırlar? Hiç ampirik çalışma yapmayan din psikoloğu meslektaşlarımız olduğu gibi hiç teorik çalışma yapmayan din psikologlarımız da var. Bu konudaki dengeyi nasıl sağlamak gerekiyor?
40. Sayın hocam, din psikoloğu Ok’un (2006) değerlendirmesine göre Türkiye’de din psikolojisi alanında yapılan çalışmalarda, bu ülkenin kültürüne özgü ya da bu kültürde yapılan ampirik çalışmalardan yola çıkarak geliştirilmiş veya yaygınlık kazanmış bir psikoloji ekolünün ya da kuramının varlığından söz etmek henüz erken gözükmektedir. Çalışmalar daha çok Kuzey Amerika ve Batı Avrupa (Hıristiyan) geleneğinde geliştirilenlerin İslami ortamdaki bir tekrarı, test edilmesi, ya da onlara yapılan katkılardan ibaret olmaya devam etmektedir. Bu bağlamda Türk din psikolojisi çalışmalarındaki ‘ekolleşme’ ve Türkiye’deki ekolleşmeyle ilişkili ‘hoca’ faktörü konusunda neler söylemek istersiniz?
41. Bu dönemde (2010 yılından bu yana) yeni ilahiyat fakültelerine bağlı olarak açılan din psikolojisi bilim dalındaki lisansüstü programlarını nasıl değerlendiriyorsunuz? Yeni açılan bu programlar, din psikolojisi alanında kaliteli bir lisansüstü eğitim için nelere dikkat etmelidirler?
42. Son dönemde giderek yıldızı parlayan din psikolojisinin klinik saha uygulaması olarak da konumlandırılabilir olan manevi danışmanlık ve rehberlik –(mdr) alanıyla ilgili düşünceleriniz nelerdir? Bu bağlamda alanın Türkiye’deki geleceğini nasıl görüyorsunuz?
43. Bir önceki soruyla bağlantılı olarak Türkiye’de hızla manevi danışmanlık ve rehberlik alanında tezli ve tezsiz yüksek lisans programları açılmaktadır. Sanki din eğitimcileri de bu alanda var olmak istemektedirler. Özel alan yeterliliği bağlamında bu alanda

nasıl bir akademik eğitim verilmelidir? Din eğitimcilerinin bu alandaki yeri ne olmalıdır?

[iii]-*Türk din psikolojisinin geleceği:*

44. Değerli hocam, geleceğe bir projeksiyon tutmak gerekirse Türk din psikolojisinin bu aşamadan sonra gideceği ve gitmesi gerektiği yön neresi olmalıdır? Niçin?
45. Size göre gelecekteki Türk din psikolojisi çalışmalarında hangi alanlarda öncelikli konular çalışılmalıdır? Niçin?
46. 2014 yılında kurulan Din Psikolojisi Derneği'nin Türk din psikolojisi çalışmaları için gelecek vizyonu ve misyonu ne olmalıdır?

[iv]-*Yeni nesil din psikologlarına öneriler:*

47. Size göre din psikolojisi alanında uzmanlık yapacak öğrencilerin ne gibi özelliklere ve donanıma sahip olması gerekir? Niçin?
48. Türk din psikolojisi araştırmalarında atölye çalışmaları tarzındaki akademik ürünlerin oranının oldukça az olduğunu görüyoruz. Bundan sonraki süreçte atölye çalışmalarının artması için yeni nesil din psikologlarına önerileriniz nelerdir?
49. Peki, hocam din psikolojisi alanında çalışmaya yeni başlayan genç kuşak akademisyen din psikologlarına veya çalışmayı düşünen potansiyel araştırmacılara önerileriniz nelerdir?
50. Sayın hocam son olarak Türk din psikolojisi çalışmaları üzerine kişisel düşüncelerinize yer verdiğimiz bu röportajla ilgili düşünceleriniz nelerdir?

"Araştırmacı: Saygıdeğer hocam, röportajımıza katılma zahmetinde bulunduğunuz için şahsım ve tüm din psikoloğu meslektaşlarım adına size çok teşekkür eder, emeklilik yaşamınızda sağlık ve mutluluklar dilerim."

bilimname XXXVI, 2018/2, 256-259

Arrival Date: 02.08.2018, Accepting Date: 02.10.2018, Publishing Date: 31.10.2018
doi: <http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.450269>

THE LEADING NAME IN TURKISH PSYCHOLOGY OF RELIGION: A Biographical Research on Neda Armaner

✉ Mustafa KOÇ^a

Extended Abstract

The field actor who conducts scientific research and produces academic texts in the field of psychology of religion is called academician 'psychologist of religion'. The purpose of this article is to provide the bio-bibliographic contribution to the history and literature of Turkish psychology of religion by doing a biographical study on Neda Armaner (Professor) who is working on the field of psychology of religion in Turkey as the first academic member. An academician, the first psychologist of religion, and important contributor to scientific studies on the psychology of religion in Turkey, Neda Armaner's (a) academic life, (b) special interests, (c) academic studies, (d) undergraduate and graduate courses, (e) supervised graduate theses and (f) personal thoughts on Turkish psychology of religion studies are given place in this article.

a. Armaner's Academic Life

Armaner was born in Samatya on March 11, 1920, in the province of Fatih, Istanbul. She completed her primary education in 1927 in İstanbul and she finished Konya School of Teacher Education as well as secondary school in 1932. After graduating from Ankara Girls' High School, Armaner started her higher education in 1937 at the Faculty of Law, University Ankara. After receiving law education at the foundation degree for two years in the mentioned faculty, Armaner, who was one of the first graduates of this faculty, completed the Faculty of Theology, Ankara University in 1949. From 1953 to 1959 she worked at Edirne Girls' Teacher School and Edirne High School. Armaner, started her academic life as an assistant at the Faculty of

^a Assoc. Prof., Balıkesir University Theology Faculty, mustafakoc@balikesir.edu.tr

Theology, Ankara University in 1960, firstly received the Ph.D. degree with the assistant thesis titled "Nurture of Religion in terms of Faith and Behavior Integrity" in the field of psychology of religion in Turkey in 1963. From this year onwards, Armaner who started to work as a doctor assistant at the Faculty of Theology, Ankara University and for a long time she worked as an assistant to Hilmi Ziya Ülken (Professor) at the Department of Psychology and Psychology of Religion at the Faculty of Theology, Ankara University. Armaner received the title of "Associate Professor" with her thesis titled "Religious Symptoms in Psychopathology" in 1972 and also she gained the title of "Professor" in 1982. Armaner was invited by the rector of the university in 1983 and she was the founding director of Ondokuz Mayıs University Institute of Social Sciences in Samsun. Armaner continued her duty in the Institute of Social Sciences of Ondokuz Mayıs University in 1987, but she retired from the age limit. Armaner who started her academic career and working life as an 'assistant of psychology of religion' at the University of Ankara, completed her life as an 'institute director' at the Institute of Social Sciences of Ondokuz Mayıs University. Armaner, who speaks English and French as a foreign language, never married. Armaner (2018), who is 98 years old, continues her post-retirement life in Izmit / Darıca in Turkey.

b. Armaner's Academic Studies / Works

1. Dissertations

- a. (1949). The status of the woman in Es-Sahihan (Bukhari and Muslim) - [Bachelor degree thesis]. Ankara: Ankara University Faculty of Theology.
- b. (1963). Nurture of religion in terms of faith and behavior integrity - [PhD thesis]. Ankara: Ankara University Faculty of Theology. (Advisor: Prof. Dr. Bedi Ziya Egemen).
- c. (1972). Religious Symptoms in Psychopathology - [Thesis of associate professorship]. Ankara: Ankara University.

2. Books

- a. (1957). Course book of religious information - I. İstanbul: Ministry of National Education Publishing. (234 s).
- b. (1960). Methodological information in religious education and training. (With A. Z. Ökmen). İstanbul: Ministry of National Education Publishing. (41s.).
- c. (1964). Movements that separate from Islamic religion: The Nursi movement. Ankara: Ministry of National Education Publishing.

- d. (1964). On Islamic rhetoric and preaching. Ankara: Ayyıldız Printing House. (195 s).
- e. (1967). Nurture of religion in terms of faith and behavior integrity. Istanbul: Ministry of National Education Publishing.
- f. (1973). Course book of religious information - II. İstanbul: Ministry of National Education Publishing
- g. (1973). Religious symptoms in psychopathology. Ankara: Ayyıldız Printing House. (220 s).
- h. (1980). Introduction to psychology of religion - I. Ankara: Ayyıldız Printing House. (178 s).

3. Articles

- a. (1958). On religious education in our schools. *Journal of Faculty of Theology Ankara University*, 7 (1), 115-117.
- b. (1961). An overview of women's social situation according to the hadiths. *Journal of Faculty of Theology Ankara University*, 9, 131-139.
- c. (1964). Didactic researches on religious education and training. *Journal of Faculty of Theology Ankara University*, 8.
- d. (1976). The role of religious culture in the nurture of personality. *Journal of Faculty of Theology Ankara University*, 21, 143-149.
- e. (1977). The centripetal phenomenon: Women's rights. *Journal of Educational Movements*, 268-269.
- f. (1978). The importance of psychology in religious education. *Journal of Faculty of Theology Ankara University*, 23, 215-220.
- g. (1981). Factors that affect child's thinking and behavior in school and their guidance. *Journal of Faculty of Theology Ankara University*, 24 (1), 167-173.
- h. (1981). Secularism and bigotry. *Journal of Education and Science*, 6 (31), 4-7.
- i. (1982). Psycho-social problems of Turkish working children in West Germany. *Journal of Education and Science*, 7 (37). 21-26.
- j. (1984). Atatürk-religion and secularism. *Journal of Kemalism*, 321-336.
- k. (1986). Psycho-social problems of youth in higher education. *Journal of National Culture and Youth -Special Issue*, 53.

As a result of the article, it is determined that Armaner (i) has been an academican at Ankara University and Ondokuz Mayıs University for 27

years in total; (ii) her scientific studies have a variety of academic products (n=29) such as (a)-thesis (n=3), (b)-book (n=8), (c)-article (n=11), (d)-book chapter (n=1), (e)-paper (n=5), (f)-editorship (n=1); (iii) has given undergraduate and postgraduate courses (n=6) in various contents; (iv) has supervised doctorate theses (n=4); (v) when we look at her scientific studies in general, her special interests (n=6) such as '(a) relationship psychology of religion and pedagogy of religion, (b) religious symptoms in psychopathology, (c) methodology in pedagogy of religion, (d) education on personality, (e) religious communication, (f) women's studies; (vi) as Turkey's first psychologists of religion, Armaner's the contextual position in the history of Turkish psychology of religion is in the first period [1949-1979] that encompassed the process of recognition of the psychology of religion in which the founders of Turkish psychology of religion who trained second generation psychologists of religion; (vii) has made significant subjective analyzes of the field in her answers to interview questions (n=50)..

Keywords: Psychology of religion, Biographical study, Psychologist of religion, Neda Armaner, History of Science.

